

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ:
ΔΠΜΣ ΖΩΑ: ΗΘΙΚΗ, ΔΙΚΑΙΟ, ΕΥΖΩΙΑ**

**Τμήμα Φιλοσοφίας ΔΠΜΣ: Ζώα, Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία
Διπλωματική εργασία**

Θέμα: ΑΓΙΟΙ ΚΑΙ ΖΩΑ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΣ ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Απόστολος Μόναχος

Τριμελής εξεταστική Επιτροπή

**Μιχαήλ Μαντζανάς - Επιβλέπων Καθηγητής (Καθηγητής Ανωτάτης Εκκλησιαστικής
Ακαδημίας Αθηνών – Διδάσκων ΔΠΜΣ: Ζώα, Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία)**

**Ευάγγελος Πρωτοπαπαδάκης - (Μέλος ΔΕΠ) Αν. Καθηγητής – Τμήμα Φιλοσοφίας -
Φιλοσοφική ΕΚΠΑ – Δ/ντής - Διδάσκων ΔΠΜΣ: Ζώα, Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία)**

**Γεώργιος Αραμπατζής - (Μέλος ΔΕΠ) Καθηγητής – Τμήμα Φιλοσοφίας - Φιλοσοφική
ΕΚΠΑ – Διδάσκων ΔΠΜΣ: Ζώα, Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία)**

Αθήνα 16 / 02 / 2023

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	4
ΤΑ ΖΩΑ ΣΤΗΝ ΑΓΙΑ ΓΡΑΦΗ	9
ΑΓΙΟΙ ΚΑΙ ΑΓΡΙΑ ΖΩΑ - ΑΓΙΟΙ ΩΣ ΠΡΟΣΤΑΤΕΣ ΖΩΩΝ.....	12
Η ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΜΕ ΤΑ ΖΩΑ.....	15
Η ΒΙΩΜΑΤΙΚΗ ΣΧΕΣΗ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΜΕ ΤΑ ΖΩΑ.....	18
ΤΑ ΖΩΑ ΩΣ ΕΜΨΥΧΕΣ ΥΠΑΡΞΕΙΣ.....	23
Η ΣΧΕΣΗ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΜΕ ΤΑ ΖΩΑ.....	26
Ο ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΟΔΕΣΤΟΥ.....	32
Ο ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΑΜΑΝΤΟΣ.....	39
Ο ΑΓΙΟΣ ΠΑΪΣΙΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΖΩΑ.....	44
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	48
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	49

ΠΕΡΙΛΗΨΗ - SUMMARY

Christianity has given through the relationship of its Saints with animals a huge impact on the history of the spirit. And according to St. Augustine he achieved two important achievements. First, he completed the Christianization of Greek philosophy by validating the Platonic relationship between body and soul, postulating the existence of a transcendent consciousness and taught the ideal of the spirit that through its contemplation can reach the absolute beauty and love of God. Secondly, Saint Augustine associated the church with the state of God. In this state, people and animals live in harmony and with God's love, as we will see.

Religion is the greatest function of the human race. Religious experience is unique to man. And this is achieved as we will see in the following texts to a large extent by the relationship of the Saints with the animals. And not only the Saints but also science has found the psychotherapeutic value of animals in both physical and mental illnesses. The Saints were the first to discover the psychotherapeutic effect of animals on people's lives. Animals think and have wisdom, their own intelligence and their own wisdom. From all of the above one can understand that the world, i.e. people and animals are parts of a wider spiritual universe. God also exists through his creations, the animals that have value and rights according to Richard Sorabji, since their existence gives courage and strength to man.

Keywords: Saints, Animals, Christianity, Ethics, well-being, happiness, soul, psychotherapy

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο έργο μας *Άγιοι και ζώα* προσεγγίζουμε τις διάφορες θεματικές του θέματος μέσα από ένα ευρύ φάσμα, θεολογικό και φιλοσοφικό. Οι ζωολογικές αναλύσεις βασίζονται στην αρχαία ελληνική μυθολογία, στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία, στην Παλαιά και στην Καινή Διαθήκη καθώς και σε Εκκλησιαστικούς συγγραφείς και Πατέρες – Αγίους του Χριστιανισμού που έζησαν και αγάπησαν τα ζώα σε τέτοιο βαθμό και πλαίσιο, ώστε να επικοινωνούν με αυτά και να συνομιλούν μέσω αυτών και με τον Θεό.

Στην ιστορία του πνεύματος η έννοια του θείου¹, του Θεού² και των διάφορων ηθικών³ ζητημάτων διαδραμάτισαν και διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη ζωή των ανθρώπων. Η μοναδικότητα του ατόμου σύμφωνα με τον Σωκράτη εκφράστηκε μέσω της επιμονής του στην αθανασία της ζωοδότρας ψυχής που ορίζει την ανθρώπινη ιδιότητα και την ατομική φύση του ατόμου. Σύμφωνα με τον φιλόσοφο των Ιδεών⁴, τον Πλάτωνα η ψυχή διαιρείται σε τρία μέρη - τριμερής διαχωρισμός της ψυχής – στη λογική, στην επιθυμία και στο θυμικό. Το κύριο μέρος της ψυχής είναι ο νους, ο οποίος είναι αθάνατος⁵ και αποτελεί το ανώτατο επίπεδο όπου οι διεργασίες της ανθρώπινης ψυχής αποκτούν τη δυνατότητα να σχηματίσουν εντός της νόησης τις ιδέες, οι οποίες οδηγούν στην ορθολογική σκέψη. Έτσι η ψυχή εξασφαλίζει την τάξη τη συμμετρία και την ομορφιά της ανθρώπινης ύπαρξης.

Κατά τον Αριστοτέλη τον Σταγειρίτη η ψυχή και το σώμα είναι αδιαχώριστα κατά τρόπο που το ένα να μην κάνει και να μην υπάρχει χωρίς το άλλο. Στην ψυχή επιτελείται μια ψυχολογική διεργασία που συνδέεται με το σώμα και ο Αριστοτέλης δίδασκε τη δύναμη του διανοητικού λογικής ψυχής να γνωρίζει και να κατανοεί την

¹ Μιχαήλ Μαντζανάς, *Η έννοια του θείου στην Αρχαία Ελληνική Φιλοσοφία*, Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2017.

² Μιχαήλ Μαντζανάς, *Η έννοια του Θεού στη Βυζαντινή Φιλοσοφία*, Εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2017.

³ Πρωτοπαπαδάκης Ευάγγελος, *Κλωνοποίηση και Βιοηθική: Κλωνοποίηση Ανθρώπων και Δικαιώματα*. Αθήνα: Παπαζήσης, 2013, Πρωτοπαπαδάκης, *Περιβαλλοντική Ηθική: Ο Άρνε Νες και η Βαθιά Οικολογία*. Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας, 2008, Πρωτοπαπαδάκης, *Οικολογική Ηθική*. Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας, 2005, Πρωτοπαπαδάκης, *Η Ευθανασία Απέναντι στη Σύγχρονη Βιοηθική*. Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας, 2003.

⁴ Πλάτωνος, *Συμπόσιο*, 211b.

⁵ Πλάτωνος, *Πολιτεία* IV.

ανώτερη βαθμίδα της ύπαρξης που έχει να κάνει με κάτι που δε φαίνεται αλλά υπάρχει. Κατά τον Αριστοτέλη υπάρχουν τρία είδη ψυχής⁶, η λογική, των ανθρώπων, η φυτική ψυχή των φυτών και η ζωική ψυχή των ζώων, τα οποία έχουν τη δυνατότητα να αντιλαμβάνονται, δηλαδή έχουν την ικανότητα της αντίληψης. Αυτή η δυνατότητα της αντίληψης αποτελεί το κεντρικό στοιχείο της εργασίας μας και της σχέσης των Αγίων με τα ζώα. Κατά τον Πλωτίνο η ανθρώπινη ψυχή επιθυμεί να επανενωθεί με τον Θεό, δηλαδή να βρει τον Θεό, εφόσον η έλξη αυτή αποτελεί τη μοναδική βεβαιότητα που διαθέτουμε για αυτόν. Η ζωή λοιπόν είναι μία διαδικασία κατά την οποία η ψυχή επιδιώκει την κυριαρχία επί του υλικού σώματος με την απόρριψη του υλικού βίου και με την επιζήτηση της καθολικής αλήθειας στη φύση και στον Θεό⁷.

Στον Στωικισμό σύμφωνα με τον Μάρκο Αυρήλιο: «εκάστου νους θεός και εκείθεν ερρύηκεν⁸». Ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του Θεού κατά τον Μάρκο Αυρήλιο; Ο Θεός αθάνατος, είναι λόγος και ον και είναι ενωμένος με τον κόσμο και αποτελεί τη λογική δύναμη που συνέχει και κυβερνά τον κόσμο. Η ύπαρξη του Θεού συνδέεται με την πρόνοια του Θεού ώστε τα δημιουργήματα να υπηρετούν τη φύση και τον άνθρωπο. Δεν υπόκειται σε ανθρωπομορφισμό ούτε αποτελεί έναν συγκεκριμένο θεό. Οι γνωστοί θεοί έχουν κάποια από τα χαρακτηριστικά του. Σύμφωνα με τον Γεώργιο Αραμπατζή η γνώση του θεού οφείλεται σε κάποια φυσική και κοινή προδιάθεση από όλους τους ανθρώπους, η οποία αποκαλείται (πρόληψις).⁹

Ο Μιχαήλ Μαντζανάς στο έργο του: *Η φιλοσοφική, θεολογική και ψυχολογική διάσταση της αυτογνωσίας κατά τον Επίκτητο. Ο στωικός τρόπος διαχείρισης σχέσεων και κρίσεων*, συμπερασματικά επισημαίνει: «Η Στωική φιλοσοφία γεννήθηκε σε ένα συγκρητιστικό ελληνιστικό περιβάλλον έντονων πολιτικών και ιστορικών ζυμώσεων, το οποίο επέτεινε την τάση των ανθρώπων εκείνης της εποχής προς αναζήτηση φάρου φιλοσοφικής αληθείας. Η οικονομική και πολιτική κρίση που κλυδωνίζει τον σύγχρονο κόσμο, λειτουργεί ως πρόσφορο έδαφος που επικαιροποιεί την τάση των ανθρώπων της ελληνιστικής περιόδου, προς αναζήτηση μιας παραμυθητικής φιλοσοφικής οδού. Οπότε η Στωική φιλοσοφία

⁶ Αριστοτέλους, *Περί Ψυχής*.

⁷ Μιχαήλ Μαντζανάς, *Λόγος και Ήθος. Ο έμφρων βίος και η ευδαιμονία στον Πλωτίνο*, Εκδ. Έννοια, Αθήνα 2017, σελ. 78-92.

⁸ Μάρκος Αυρήλιος, *Τα εις εαυτόν*, 12, 26, 2

⁹ Αραμπατζής Γεώργιος, *Από τη Στοά στο Βυζάντιο. Βίος και σύστημα στη στωική συνέχεια*, Αθήνα, εκδ. Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, 2016, Αραμπατζής Γεώργιος, *Για το Επιστημικό Πεδίο της Βυζαντινής Φιλοσοφίας*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2017.

αναδεικνύεται ως ένας ορθολογικός εαυτογνωστικός φιλοσοφικός δρόμος. Οι Στωικοί φιλόσοφοι προσπάθησαν μέσα από τη φιλοσοφία τους να δώσουν λύση στα προβλήματα που ταλανίζουν τους ανθρώπους και τα οποία συντελούν στην άρση της ευδαιμονία τους. Ο ευδαίμων άνθρωπος κατά τους Στωικούς φιλοσόφους αλλά και κατά τον Επίκτητο, είναι ο σοφός άνθρωπος και σοφία για τη στωική φιλοσοφία είναι η αυτογνωσία, μια έννοια που σηματοδότησε όχι μόνο την αρχαία ελληνική αλλά και τη βυζαντινή φιλοσοφία. Κατά τον Επίκτητο, η άγνοια της εσωτερικής ευδαιμονίας συνθέτει την εσωτερική σύγχυση και την υπαγωγή του ατόμου στον διχασμό της οντότητάς του. Αυτό έχει ως απόρροια την κηδεμόνευση του ατόμου από μια διαφορούμενη και αδιέξοδη θεώρηση του βίου του. Κατά τον Επίκτητο αυτογνωσία σημαίνει γνώση της άγνοιας των ορίων του ατόμου και όχι απόγνωση στην ανάκυψη δυσχερειών. Αντιθέτως, η κρίση αποτελεί την ευκαιρία, τον κατάλληλο καιρό, το πλήρωμα του χρόνου και της επέλευσης των έως τότε άγνωστων ψυχικών εφεδρειών, που συμβάλλει στην ανακάλυψη ενός άλλου εαυτού, που αγνοούνταν, αλλά υπήρχε ως ψυχική παρακαταθήκη, πριν επέλθει το ευεργετικό αδιέξοδο. Η αυτογνωσία κατά τον Επίκτητο, είναι η αναζήτηση των ορίων μας μέσα από τη σχέση μας με τους άλλους. Μια απόφαση που επικυρώνεται και από την αρχαία και από τη χριστιανική κοσμοθεωρία»¹⁰. Στον Στωικισμό, ο οποίος δίνει προτεραιότητα στην Ειμαρμένη γεννιέται το ερώτημα: Άρα υπάρχει σχετική και όχι απόλυτη ελευθερία αν όλα είναι προκαθορισμένα σύμφωνα με την ειμαρμένη;

Σύμφωνα με τη Μυρτώ Δραγώνα Μονάχου στο έργο της: *Τα επιχειρήματα των Στωικών για την ύπαρξη και την πρόνοια των θεών*¹¹, οι κύριες αρχές του Στωικισμού είναι ότι η ελευθερία του ανθρώπου περιγράφεται ως η ικανότητα του ατόμου να συνεργεί με την αιτιότητα του σύμπαντος. Η κρυμμένη δύναμη ή αλλιώς ειμαρμένη καθορίζει την τύχη όλων των πάντων και αποτελεί την αναγκαιότητα που έχει ο κόσμος. Αυτή η αντίληψη περί ελευθερίας αποτελούσε το κλειδί των στωικών δοξασιών. Το σύμπαν είναι εκείνο που ορίζει τη ζωή. Ο κόσμος είναι ένας ζωντανός οργανισμός που έχει δύο στοιχεία, την ύλη και τη φύση ή τον λόγο που είναι κατά τους Στωικούς ο Θεός. Το θείον πυρ δίνει ζωή στον κόσμο, ο οποίος χάνεται και αναγεννιέται συχνά (εκπύρωση). Ο κόσμος έχει αρμονία εξαιτίας της σοφίας και της

¹⁰ Μιχαήλ Μαντζανάς, *Η φιλοσοφική, θεολογική και ψυχολογική διάσταση της αυτογνωσίας κατά τον Επίκτητο. Ο στωικός τρόπος διαχείρισης σχέσεων και κρίσεων*, Τέχνης Οίστρος, Αθήνα 2012, σελ.

¹¹ Μυρτώ Δραγώνα Μονάχου, "The Stoic Arguments for the Existence and the Providence of the Gods" (Τα επιχειρήματα των Στωικών για την ύπαρξη και την πρόνοια των θεών, Βιβλιοθήκη Σοφίας Σαριπόλου, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Εν Αθήναις 1976, σελ. 21-36.

πρόνοιας του θεού για τα όντα του κόσμου. Μετά το ταξίδι στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία θα εισέλθουμε στον Χριστιανισμό και συγκεκριμένα στο ζήτημα της σχέσης των Αγίων με τα ζώα.

Ο Χριστιανισμός έδωσε μέσω της σχέσης των Αγίων του με τα ζώα τεράστιο αντίκτυπο στην ιστορία του πνεύματος.¹² Και σύμφωνα με τον ιερό Αυγουστίνο πέτυχε δύο σημαντικά επιτεύγματα. Πρώτον εκχριστιάνισε την Ελληνική φιλοσοφία με αποδοχή της πλατωνικής θεωρίας για τη σχέση σώματος και ψυχής, θέτοντας ως αξίωμα την ύπαρξη μιας υπερβατικής συνείδησης και δίδαξε το ιδεώδες του πνεύματος που με τον στοχασμό του μπορεί να φτάσει στην απόλυτη ομορφιά και αγάπη του Θεού. Δεύτερον ο ιερός Αυγουστίνος συσχέτισε την εκκλησία με την πολιτεία του Θεού. Σε αυτή την πολιτεία άνθρωποι και ζώα ζουν αρμονικά και με την αγάπη του Θεού, όπως θα δούμε.

Η θρησκεία είναι η σπουδαιότερη λειτουργία του ανθρώπινου γένους. Η θρησκευτική εμπειρία είναι μοναδική για τον άνθρωπο. Και αυτή επιτυγχάνεται όπως θα δούμε στα παρακάτω κείμενα σε ένα μεγάλο βαθμό από τη σχέση των Αγίων με τα ζώα. Και όχι μόνον οι Άγιοι αλλά και η επιστήμη έχει βρει την ψυχοθεραπευτική αξία των ζώων και στις σωματικές αλλά και στις ψυχικές ασθένειες¹³. Οι Άγιοι πρώτοι ανακάλυψαν την ψυχοθεραπευτική επίδραση των ζώων στη ζωή των ανθρώπων. Τα ζώα σκέφτονται και έχουν σοφία, τη δική τους εξυπνάδα και τη δική τους σοφία¹⁴. Από όλα τα παραπάνω μπορεί να καταλάβει κάποιος ότι ο κόσμος, δηλαδή οι άνθρωποι και τα ζώα είναι τμήματα ενός ευρύτερου πνευματικού σύμπαντος. Ο Θεός υπάρχει και μέσα από τα δημιουργήματά του τα ζώα που έχουν αξία και δικαιώματα κατά τον Richard Sorabji, εφόσον η ύπαρξή τους δίνει κουράγιο και δύναμη στον άνθρωπο.¹⁵

¹² Αραμπατζής Γεώργιος, *Παιδεία και Επιστήμη στον Μιχαήλ Εφέσιο. Εις περί ζώων μορίων Α 1,3-2,10*, Αθήνα, Ακαδημία Αθηνών, Κέντρον Ερεύνης Ελληνικής Φιλοσοφίας, 2006,

¹³ Fine H. Aubrey. (2015). *Handbook on Animal-Assisted Therapy, Foundations and Guidelines for Animal-Assisted Interventions*. Oxford - New York - London. England- Usa. Elsevier - Publ: Nikki Levy.

¹⁴ Fögen, Thorsten, and Thomas Edmund (eds.). (2017). *Interactions between Animals and Humans in Graeco-Roman Antiquity*, Berlin: De Gruyter, Radinger H. Elli (Ελι Ράντινγκερ). (2019). *Η σοφία των λύκων. Πώς σκέφτονται και φροντίζουν ο ένας τον άλλον όπως ακριβώς οι άνθρωποι*, Αθήνα: Εκδ. Ψυχογιός, Wynne, C. (2004). *Do Animals Think?* Princeton, NJ: Princeton University Press.

¹⁵ Richard Sorabji, (1993) "Did the Greeks have the Idea of Human and Animal Rights?" στο *Animal Minds and Human Morals: The Origins of the Western Debate*, London Duckworth - Cornell University Press.

Άγιοι σημαίνει αυθεντική και ολοκληρωτική αποδοχή της πίστης. Οι Άγιοι αν θα μπορούσαμε να μιλήσουμε με επιχειρηματολογία του Κίρκεγκωρ περνούν από τρία στάδια. Το πρώτο στάδιο είναι το αισθητικό και χαρακτηρίζει το παιδικό στάδιο του να ζεις τη στιγμή, το δεύτερο είναι το ηθικό το οποίο απαιτεί από άτομο θάρρος γιατί οφείλει να κάνει επιλογές για τις αξίες της ζωής και να αναλαμβάνει τις ευθύνες για τις επιλογές του. Το ανώτερο επίπεδο ύπαρξης είναι το θρησκευτικό. Σε αυτό το στάδιο το άτομο προχωρά πέρα από τα κοινωνικά ήθη του ηθικού σταδίου, στην επιλογή ενός Θεού, η οποία είναι ακριβώς πράξη ύψιστης πίστης.¹⁶

¹⁶ Μπάλκομπ, Τζόναθαν (2008). *Οι απολαύσεις των ζώων. Τα ζώα και η καλοπέρασή τους*, μτφ. Γιάννης Καστανάρας, Πρόλογος Δημήτρης Λαμπρέλλης, επίμ.: Βάλια Σετέρη, Αθήνα: Εκδ. Νάρκισσος, σελ.

ΤΑ ΖΩΑ ΣΤΗΝ ΑΓΙΑ ΓΡΑΦΗ

Ο Αριστοτέλης στο έργο του *Περί ζώων Ιστορίας*¹⁷ ξεχωρίζει τα ζώα ανάλογα με τον τρόπο ζωής τους σε κοινωνικά, μοναχικά, αποδημητικά (τα πουλιά), ανάλογα με το φαγητό τους σε σαρκοφάγα, φυτοφάγα, ανάλογα με το σπίτι τους σε κατοικίδια και αδέσποτα, ανάλογα με τα πόδια σε δίποδα και τετράποδα και ανάλογα με το χαρακτήρα τους σε άγρια και σε ήμερα.

Στην Αγία Γραφή προβάλλεται το αιώνιο Σύμπαν μέσω της δημιουργίας του φυσικού κόσμου, των ζώων και των ανθρώπων. Σύμφωνα με τα αγιογραφικά χωρία και συγκεκριμένα στη *Γένεση* στην *Παλαιά Διαθήκη*, ο Θεός την πέμπτη και την έκτη ημέρα έφτιαξε τα πουλιά, τα ψάρια και τα ζώα της ξηράς: «Και έφτιαξε ο Θεός τα ...τα ψάρια, τα θηρία, τα ερπετά, κατά τα είδη αυτών.... Και είδε ο Θεός ότι είναι καλά, σκόπιμα και χρήσιμα»¹⁸. Η φράση της *Γένεσης* στην *Παλαιά Διαθήκη*, ο Θεός έκρινε ότι όλα έγιναν καλά, σκόπιμα και χρήσιμα αποδεικνύει τη σημασία που δίνεται στα δημιουργήματα, τα οποία είναι αποτελέσματα θείας επίπνοιας, θείας έμπνευσης και αληθινής αγάπης και προς τα ζώα και προς τον άνθρωπο.

Οι Αιγύπτιοι θεοποίησαν τα ζώα και λάτρεψαν τα ζώα ως θεούς¹⁹. Στην Παλαιά Διαθήκη δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι τα κτήνη λατρεύονταν και για αυτόν τον λόγο ο Θεός είπε στον περιούσιο λαό του Ισραήλ να μην κάνει ομοίωμα Θεού, διότι ο αληθινός Θεός είναι ένας²⁰. Στη διήγηση των πρωτοπλάστων Αδάμ και Εύας στην Παλαιά Διαθήκη, ο όφις (το φίδι) καταλήφθηκε από το διάβολο και παρέσυρε τους πρωτόπλαστους στην παρακοή του θελήματός του άρα και στην αμαρτία, αφού δεν τήρησαν την εντολή του να μη φάνε από έναν συγκεκριμένο καρπό, με αποτέλεσμα να πληρώσει το λάθος μαζί τους και όλη η κτισμένη δημιουργία. Στην Παλαιά Διαθήκη εκφράζεται η ευχαριστία προς τον Θεό δημιουργό και υμνείται στον 103

¹⁷ Αριστοτέλης, *Περί ζώων Ιστορίας* Α'.

¹⁸ *Γένεσις*, 1, 21 – 25: « και έποίησεν ό Θεός τά κήτη τά μεγάλα και πᾶσαν ψυχὴν ζώων έρπετῶν, ἃ έξήγαγε τά ύδατα κατά γένη αυτῶν, και πᾶν πετεινόν πτερωτὸν κατά γένος, και είδεν ό Θεός, ότι καλά. και ευλόγησεν αυτᾶ ό Θεός, λέγων· αυξάνεσθε και πληθύνεσθε και πληρώσατε τά ύδατα έν ταῖς θαλάσσαις, και τά πετεινά πληθυνέσθωσαν επί τῆς γῆς... Και είπεν ό Θεός· έξαγαγέτω ή γῆ ψυχὴν ζῶσαν κατά γένος, τετράποδα και έρπετά και θηρία τῆς γῆς κατά γένος, και έγένετο ούτως, και έποίησεν ό Θεός τά θηρία τῆς γῆς κατά γένος, και τά κτήνη κατά γένος αυτῶν και πάντα τά έρπετά τῆς γῆς κατά γένος αυτῶν, και είδεν ό Θεός, ότι καλά».

¹⁹ *Σοφία Σολομώντος*, ιγ 10.

²⁰ *Δευτερονόμιο*, δ 16.

Ψαλμό²¹ ο Δημιουργός και η ασταμάτητη μέριμνα για δημιουργία του μέσα στην οποία υπάρχουν τα ζώα, ως βασικό στοιχείο της θείας δημιουργίας. Εξάλλου βασική απόδειξη της μέριμνάς του για τα ζώα αποτελεί στην Παλαιά Διαθήκη η διήγηση του κατακλυσμού και της Κιβωτού του Νώε, όπου ο Θεός διέταξε τον Νώε: «από πάντων των κτηνών και από πάντων των ερπετών και από πάντων των θηρίων και από πάσης σαρκός, δύο-δύο από πάντων εισάγεις εις την κιβωτόν». Ο Ιερεμίας ρωτάει τον Κύριο δικαιολογημένα: «Κύριε, εσύ είσαι δίκαιος. Πώς μπορώ να διαμαρτυρηθώ εναντίον σου; Όμως θέλω να σε ρωτήσω κάτι σχετικά με τη δικαιοσύνη: Γιατί ευτυχούν οι ασεβείς; Γιατί είναι ασφαλείς όλοι οι άπιστοι; Τους φύτεψες και ρίζωσαν, αυξήθηκαν και καρποφόρησαν. Το όνομά σου είναι πάντοτε στα χείλη τους, αλλά η καρδιά τους είναι μακριά από σένα. Εσύ, Κύριε, με γνωρίζεις και βλέπεις τα όσα κάνω· με δοκίμασες αν είμαι δικός σου...Ως πότε θα παραμένει άνυδρη η χώρα και θα ξεραίνεται το χορτάρι στα χωράφια; Για την κακία των κατοίκων της καταστράφηκαν τα ζώα και τα πουλιά στη χώρα, γιατί αυτοί οι άνθρωποι σκέφτηκαν ότι ο Θεός δεν μπορεί να δει το μέλλον τους.»²². Ενώ ο Θεός μεριμνά για τα ζώα, η απληστία του ανθρώπου και η παράλογη εκμεταλλευσιμότητά του έχουν σαν αποτέλεσμα τον εξαφανισμό πολλών σπάνιων ειδών και την απειλή και πολλών άλλων μη σπάνιων ειδών.²³

Στην Καινή Διαθήκη επίσης, δεν πρέπει να μας διαφεύγει της προσοχής ότι ο Ιησούς Χριστός ενσαρκώνεται μαζί με μια ιερή εικόνα με ζώα, γεννήθηκε σε μια ταπεινή σπηλιά ανάμεσα σε ζώα στη Βηθλεέμ και όχι σε πλούσια παλάτια. Το πρότυπο της ταπεινοφροσύνης είναι ο Υιός του Θεού, ο οποίος γεννιέται μέσα στο περιβάλλον της σπηλιάς και στην αγάπη των ζώων. Το βόδι, το γαϊδουράκι, οι καμήλες των μάγων, τα πρόβατα των βοσκών, ζεσταίνουν με τα χνώτα τους τον νεογέννητο Ιησού Χριστό. Η είσοδος του Ιησού Χριστού στα Ιεροσόλυμα έγινε την Κυριακή των Βαΐων με τον Ιησού Χριστό να είναι καβάλα επάνω στο γαϊδουράκι. Επρόκειτο για μια δικαίωση της προφητείας, του προφήτη Ζαχαρία, ο οποίος είχε προφητέψει την έλευση του Μεσσία πάνω σε πουλάρι. Επίσης η φανέρωση του Αγίου Πνεύματος, ένα από τα τρία πρόσωπα της Αγίας Τριάδας, και στη βάπτιση του Ιησού Χριστού και στη Μεταμόρφωση του Σωτήρος, κατέβηκε ως περιστέρα. Αυτό

²¹ Στον 103 Ψαλμό υμνείται ο δημιουργός Θεός.

²² *Ιερεμίας* 12' 4,11. «Από κακίας των κατοικούντων εν αυτή, ηφανίσθησαν κτήνη και πετεινά... αφανισμός ηφανίσθη πάσα η γη».

²³ *Ιερεμίας* 12' 7,12. «έλαφοι εν αγρώ έτεκον και εγκατέλιπον, ότι ουκ ην βοτάνη, όνοι άγριοι έστησαν επί νάπας, είλκυσαν άνεμον, εξέλιπον οι οφθαλμοί αυτών, ότι ουκ ην χόρτος από λαού αδικίας».

αποδεικνύει, και σύμφωνα με το *Απολυτίκιο των Θεοφανίων*, τη θεϊκή αποδοχή των ζώων από τον Θεό, αφού και στη γέννηση του Ιησού Χριστού και στη βάπτισή του Ιησού Χριστού και στη Μεταμόρφωση του Σωτήρος, ήταν παρόντα τα ζώα²⁴.

Ο σπουδαίος Μέγας Βασίλειος στο έργο του *Εξαήμερος*²⁵, το οποίο αποτελεί ένα από τα σπουδαιότερα έργα της Χριστιανικής και της Πατερικής Γραμματείας, στην ομιλία ζ΄ κάνει λόγο περί ερπετών στην ομιλία η΄ κάνει λόγο περί πτηνών και ένυδρων, στην ομιλία θ΄ κάνει λόγο περί χερσαίων. Ο Μέγας Βασίλειος²⁶ αναγνωρίζει τον καθοριστικό ρόλο των ζώων στο έργο της δημιουργίας και στην προβολή της αξίας του έργου του Θεού. Και παροτρύνει τον άνθρωπο, όπως τα ζώα λατρεύουν τον Θεό και δημιουργό τους, το ίδιο να κάνουν και οι άνθρωποι.

²⁴ Απολυτίκιον των Θεοφανίων : «Εν Ιορδάνη βαπτιζομένου σου Κύριε, η της Τριάδος εφανερώθη προσκύνησις, του γαρ Γεννήτορος η φωνή προσεμαρτύρει Σοι, αγαπητόν Σε Υιόν ονομάζουσα, και το Πνεύμα εν είδει περιστεράς, εβεβαίου του λόγου το ασφαλές, Ο επιφανής Χριστέ ο Θεός, Και τον κόσμον φωτίσας δόξα Σοι».

²⁵ Μέγας Βασίλειος, *Εξαήμερος*, ομιλίες ζ΄, η΄ και θ΄.

²⁶ Χρήστου Παν., *Ο Μέγας Βασίλειος: βίος και πολιτεία, συγγράμματα, θεολογική σκέψις*, Ανάλεκτα Βλατάδων 27, Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών Θεσσαλονίκη 1978, Χρήστου Παν., *Ελληνική Πατρολογία*, τ. δ΄, Κουτρομάνος, Θεσσαλονίκη 1989.

ΑΓΙΟΙ ΚΑΙ ΑΓΡΙΑ ΖΩΑ - ΑΓΙΟΙ ΩΣ ΠΡΟΣΤΑΤΕΣ ΖΩΩΝ

Στα συναξάρια των αγίων μπορούμε να συναντήσουμε ονόματα, διηγήματα και ιστορίες Αγίων με ζώα: «Ο Άγιος Μόδεστος²⁷ και ο Άγιος Μάμας θεωρούνται οι προστάτες των ζώων. Αναφέρονται δύο Άγιοι με αυτό το όνομα. Ο Άγιος Μόδεστος Αρχιεπίσκοπος Ιεροσολύμων θεωρείται ως ο προστάτης των ζώων. Ο Άγιος αναφέρεται να διαφυλάσσει τα ζώα, ιδιαίτερος αυτά που έχουν και σέρνουν τα άροτρα. Κατά τον χρόνο που γιορτάζει ο Άγιος Μόδεστος δεν εορτάζουν μόνο τα ζώα της κατηγορίας των βοοειδών, αλλά όλα τα κατοικίδια ζώα. Σε πολλά μέρη γίνονται αγιασμοί και αφού «ευλογηθούν, δηλαδή διαβαστούν» από τον ιερέα τα ζώα, φτιάχνονται κόλλυβα και κατά την εκκλησιαστική γλώσσα «υψώνουν το ύψωμα». Τελικά το ύψωμα το δίνουν στα ζώα να το φάνε. Στην Λέσβο στη γιορτή του Αγίου Μόδεστου, παίρνουν τους αγιασμούς και ραντίζουν με τους αγιασμούς τα χωράφια τους, για να αποφύγουν τις ακρίδες και άλλες συμφορές. Αναφέρονται δύο Άγιοι με αυτό το όνομα. Ο ένας έζησε γύρω στο 614, και ο άλλος έζησε ανάμεσα στο 300 με 400 μ.Χ. Και οι δύο αναφέρονται ως Επίσκοποι Ιεροσολύμων. Αυτός, ο δεύτερος Άγιος Μόδεστος, υπάρχει η διήγηση ότι ανέστησε ζώα που είχαν πεθάνει πίνοντας νερό με δηλητήριο φιδιού. Φυσικά είναι και προστάτης των κτηνιάτρων (εορτάζει 16 Δεκεμβρίου). Ο Άγιος Μόδεστος έφτιαξε και ειδική προσευχή για τα για άρρωστα κατοικίδια και μη ζώα και την ονόμασε «Ευχή εις κτήνη». Ευχή του Αγίου Μόδεστου για τα ζώα υπάρχει και στο Μικρό Ευχολόγιο²⁸. Σε αυτή την ευχή – δέηση ο Άγιος αφού ευχαριστεί τον Θεό για τα δώρα της δημιουργίας του τον παρακαλεί να προστατεύει από ασθένειες και παρακαλεί τον Θεό στη θεραπεία των ζώων που

²⁷ Αγίου Μοδέστου, «Ευχή εις κτήνη»: Στην ευχή αυτή ο Άγιος Μόδεστος εύχεται και παρακαλεί τον Θεό για την προστασία των ζώων.

²⁸ Μικρό Ευχολόγιο, του Αγίου Μοδέστου, Ευχή για τα ζώα, Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, σελ 142-143 («Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν, - Κύριε ἐλέησον - Κύριε καί θεέ μας, ἀξιώσέ με τῆς Βασιλείας σου· ἐσένα καί μόνον ἐπόθησε ἡ ψυχή μου καί γιά τό ἅγιο ὄνομα σου ἀδιαφόρησα γιά τά βάσανα καί τόν θάνατο μέ τά ὅποια μέ ἀπειλήσαν. Μή μέ κρίνεις, Φιλάνθρωπε Κύριε, ἀνάξιο τῶν ἀγαθῶν σου, ἀλλά ἄκουσέ με καί πρόσδεξαι τήν προσευχή μου. Ὅποιος ἐπικαλεσθεῖ τό ὄνομα μου καί εορτάσει τήν μνήμη ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ να ἔχει ἐσένα Κύριε βοηθό· νά μή τον ἐγκαταλείπεις ἀλλά νά τόν γεμίσεις μέ κάθε ἀγαθό καί νά τοῦ δίνεις πλοῦσια τά ἐλέη σου. Ὅποιον διαβάξει τό συναξάριο τοῦ μαρτυρίου μου, εὐλόγησέ τον Κύριε μέ ὅλη του τήν περιουσία, ἀποδιώχνοντας "διά τοῦ ὀνόματος τοῦ δούλου σου Μοδέστου" κάθε ἀρρώστια καί βλάβη ἀπό ὅλα του τά ὑποστατικά καί τά ζῶα. Ναι, Δέσποτα, εἰσάκουσε τήν προσευχή μου καί εὐλόγησε καί αὐξήσε τά ζῶα του ὅπως ἔκανες μέ τά ποιμνια τοῦ Ἀβραάμ τοῦ Ἰσαάκ καί τοῦ Ἰακώβ καί ὅλων τῶν ἀληθινῶν δούλων σου. Ἐσύ πού εἶσαι εὐλογητός εἰς τούς αἰῶνες τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.»).

πάσχουν από ασθένειες: «Κύριε ἐλέησον - Κύριε καί θεέ μας, ἀξιώσέ με τῆς Βασιλείας σου· ἐσένα καί μόνον ἐπόθησε ἡ ψυχή μου καί γιά τό ἅγιο ὄνομα σου ἀδιαφόρησα γιά τά βάσανα καί τόν θάνατο μέ τά ὅποια μέ ἀπειλήσαν. Μή μέ κρίνεις, Φιλάνθρωπε Κύριε, ἀνάξιο τῶν ἀγαθῶν σου, ἀλλά ἄκουσέ με και πρόσδεξαι τήν προσευχή μου. Ὅποιος ἐπικαλεσθεῖ τό ὄνομα μου και ἐορτάσει τήν μνήμη ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ να ἔχει ἐσένα Κύριε βοηθό· νά μή τον ἐγκαταλείπεις ἀλλά νά τόν γεμίσεις μέ κάθε ἀγαθό και νά τοῦ δίνεις πλούσια τά ἐλέη σου. Ὅποιον διαβάζει τό συναζάριο τοῦ μαρτυρίου μου, εὐλόγησέ τον Κύριε μέ ὅλη του τήν περιουσία, ἀποδιώχνοντας "διά τοῦ ὀνόματος τοῦ δούλου σου Μοδέστου" κάθε ἀρρώστια και βλάβη ἀπό ὅλα του τά ὑποστατικά και τά ζῶα. Ναί, Δέσποτα, εἰσάκουσε τήν προσευχή μου και εὐλόγησε και αὔξησε τά ζῶα του ὅπως ἔκανες μέ τά ποιμνία τοῦ Ἀβραάμ τοῦ Ἰσαάκ και τοῦ Ἰακώβ και ὅλων τῶν ἀληθινῶν δούλων σου. Ἐσύ πού εἶσαι εὐλογητός εἰς τούς αἰῶνες τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.».

Ο Άγιος Μάμας²⁹ (συναντούμε επτά Αγίους με αυτό το όνομα), και ο Άγιος Μόδεστος θεωρούνται οι προστάτες των ζώων. Ο Άγιος Μάμας έχει πάρει το όνομα «Ηρακλής του χριστιανισμού», δεδομένου ότι είχε αναπτύξει μεγάλη οικειότητα με τα άγρια ζώα σε τέτοιο βαθμό που τον επισκεπτόταν συνέχεια και του έδιναν να πιει από το γάλα τους και από αυτό το γάλα ο Άγιος Μάμας και έπινε ο ίδιος αλλά και έφτιαχνε από αυτό τυρί, το οποίο έδινε στους ανήμπορους και φτωχούς της περιοχής του. Θεωρείται και προστάτης των βοσκών - τσοπάνηδων και των ποιμνίων - κοπαδιών. Σύμφωνα με τον συγγραφέα Στέλιο Μουζάκη, που είχε τον πρόλογο και την επιμέλεια στην *Ανθολογία - Ευχές και εξορκισμοί αγίου Μάμα (από παλιό χιώτικο χειρόγραφο)*: «Αυτή η παλαιάς καταγωγής διάδοση της λατρευτικής του διάστασης έκανε να γίνουν πολλά ξόρκια, πολλές γητειές και πολλές ευχές, ώστε να μπορεί να μέσω από το όνομα του αγίου να διασώζει τα άρρωστα κοπάδια ή να τα διαφυλάσσει από κακό. Είναι πάρα πολλοί οι εξορκισμοί που φέρουν και ναφέρονται στο όνομα του Αγίου Μάμα και που βρίσκονται σε γνωστές εκδομένες ή ανέκδοτες συλλογές από χειρόγραφα και ιδιαίτερα υπάρχουν σε ευχολόγια – καθώς και στα λεγόμενα γιατροσόφια της εποχής της τουρκοκρατίας- που έχουν με διάφορους τίτλους, όπως *ευχές στη Γιλλού ή ευχές την αλεπού κ.α.* Ακόμη περισσότερο σε πολλά από αυτά τα

²⁹ Μουζάκης Στέλιος, *Πρόλογος – Επιμέλεια Ανθολογία - Ευχές και εξορκισμοί αγίου Μάμα (από παλιό χιώτικο χειρόγραφο)*, Εκδότης Σπανός, Αθήνα 2001, σελ. 5 – 96.

χειρόγραφα αναφέρονται και οι τρόποι καθώς και οι τόποι όπου πρέπει να διαβαστούν οι ευχές προκειμένου αυτές να έχουν πραγματικό αποτέλεσμα».³⁰

Ο Άγιος Βλάσιος, ήταν ο άνθρωπος έδινε το αίσθημα της ασφάλειας και της ηρεμίας στα ζώα που έρχονταν δίπλα του. Χαρακτηρίστηκε ο Άγιος Βλάσιος ως ο «άγιος και ο προστάτης των βοσκών». Ο Άγιος Βλάσιος θεραπεύει ανθρώπους και ζώα. Ζούσε σε μια σπηλιά ανάμεσα σε άγρια ζώα που δεν τον πείραζαν, γι' αυτό και προστατεύει από τον λύκο, το τσακάλι και την αρκούδα (εορτάζει 11 Φεβρουαρίου).

Άγιος Σώζων ο ταπεινός βοσκός. Ήταν ποιμένας - βοσκός στη δουλειά του. Επειδή δεχόταν ειρωνικά σχόλια για το επάγγελμά του, ο Άγιος απαντούσε στους χλευασμούς ότι ήθελε να ξεπεράσει σε ταπεινότητα τα ζωντανά του. Ο Άγιος έκανε επίσκεψη στην πόλη Κιλικία του Πομπήιου και παρά το ήρεμο του χαρακτήρα του βγήκε εκτός εαυτού που είδε ένα χρυσό είδωλο στον ναό και πολλή φτώχεια στον λαό και για αυτόν τον λόγο έσπασε το χρυσό χέρι του αγάλματος και προσπάθησε να το πουλήσει στην αγορά για να δώσει τα χρήματα στους φτωχούς. Συνελήφθηκε και καταδικάστηκε σε μαρτυρικό θάνατο. Θεωρείται βουκολικός Άγιος και εμφανίζεται να ποιμαίνει τα πρόβατα ή να κρατά στην αγκαλιά του κάποιο ζώο. (Υπάρχουν δύο Άγιοι Μάρτυρες με το όνομα Σώζων. Εορτάζουν 7 Αυγούστου και 7 Σεπτεμβρίου).

Άγιος Χριστόφορος ο Μεγαλομάρτυρας ο «κυνοπρόσωπος». Λέγεται πως ο Άγιος ήταν άσχημος αλλά και είχε έντονα σωματικά χαρακτηριστικά ως σωματώδης. Αυτά τα σωματικά χαρακτηριστικά τον κατέταξαν ως προστάτη των «άσχημων» αλλά και των σκύλων, διότι παρουσιάζεται ως κυνοπρόσωπος (εορτάζει στις 9 Μαΐου).³¹

Όπως αναφέραμε και προηγουμένως στα συναξάρια των αγίων, στα γεροντικά και σε άλλα ωφέλιμα εκκλησιαστικά κείμενα μπορούμε να συναντήσουμε ονόματα, διηγήματα και ιστορίες Αγίων με ζώα. Οι Άγιοι³² όπως παρατηρούμε ξεπέρασαν τον φόβο τους για τα άγρια ζώα και όχι μόνο τον ξεπέρασαν αλλά επικοινωνούσαν με τέτοιο θαυμαστό τρόπο που να μας υπενθυμίζουν ότι η αγάπη νικάει τον φόβο και η αγάπη του Θεού σώζει από τον φόβο.

³⁰ Μουζάκης Στέλιος, Πρόλογος – Επιμέλεια *Ανθολογία - Ευχές και εξορκισμοί αγίου Μάμα (από παλιό χιώτικο χειρόγραφο)*, Εκδότης Σπανός, Αθήνα 2001, σελ. 65 – 94.

³¹ <https://xristianos.gr/agioi-prostates-twn-zwnwn/>

³² Παπαδόπουλου Στυλιανού, *Μέγας Βασίλειος, βίος και θεολογία*, Αθήνα 1981.

Η ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΜΕ ΤΑ ΖΩΑ

Στην εργασία μας η επικοινωνία των Αγίων με τα ζώα αντιμετωπίζεται ως πολύπλευρη θεολογική αλλά και φιλοσοφική και ζωολογική αναζήτηση. Στην Αγία Γραφή τα ζώα συμπεριλαμβάνονται στα δημιουργήματα και ως μέρος του προαιώνιου σχεδίου του Θεού. Στην Αγία Γραφή δεν εμπεριέχονται λεπτομέρειες που να έχουν να κάνουν με τα ζώα μιας που σκοπός της Αγίας Γραφής είναι η παρουσίαση του λόγου και του έργου του Θεού. Αντιθέτως στα αγιολόγια και στα γερωντικά της Εκκλησίας μας καταγράφονται βιοματικά περιστατικά της επικοινωνίας και της σχέσης πολλών Εκκλησιαστικών συγγραφέων, Πατέρων και Αγίων με τα ζώα, τα οποία και παραθέτουμε. Όλα αυτά αποδεικνύουν περίτρανα και με τον πλέον χαρακτηριστικό και βιοματικό τρόπο την άρρηκτη σχέση των Αγίων με τα Ζώα: «Χαρακτηριστικά περιστατικά είναι στη ζωή του Αγίου Θεοδώρου του Συκεώτου, όπου ο Άγιος συχνά ημερώνει τα άγρια ζώα και κάνει μαζί τους δουλειές για να πετύχει κάποιο έργο. Ο άγιος Κόπριος ημερώνει με την προσευχή του μία άγρια αρκούδα και αργότερα τη βάζει να εργάζεται και να τον διακονεί. Τα λιοντάρια συζούν στην έρημο, στα βουνά και στις σπηλιές με τους αγίους μοναχούς - ασκητές. Στην του οσίου Ζωσιμά για την ταφή της Οσίας Μαρίας της Αιγυπτίας, το λιοντάρι βγαίνει από την έρημο και τον βοηθάει στο θάψιμό της. Οι Άγιοι, πάμπολλες φορές όχι μόνο γίνονται φίλοι αλλά και συνεργάζονται οι ίδιοι με τα ζώα. Κι όχι μόνο συνδουλεύουν αλλά και τις διαμάχες μεταξύ των ζώων λύνουν και προκαλούν την ειρήνη αποδιώχνοντας κάθε κακό και πονηρό πνεύμα αλλά και κάθε πάθος. Μόνο και μόνο η επίκληση του ονόματος των Αγίων από κάποιον πιστό Χριστιανό πετυχαίνει το ίδιο αποτέλεσμα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι εκείνο του λιονταριού με κάποιο γαϊδούρι στη ζωή – στον βίο του αγίου Θεοδοσίου του Κοινοβιάρχου. Πολλά ζώα κάνουν συμπροσευχή με τον Άγιο, όπως το κοπάδι του Αγίου Ιωάννη του Κουκουζέλη, το οποίο σταματά να βοσκάει προς δόξαν Θεού από τη θεία χάρη τη στιγμή που ο Άγιος εξυμεί και δοξάζει τον Δημιουργό Θεό. Άλλα ζώα έρχονται προσφέρουν ανακούφιση και παρηγοριά στον Άγιο από την άσκηση και τις στενοχώριες του. Το πουλί αποδιώχνει με το κελάηδημά του τον πόνο και τη στενοχώρια του οσίου Ακακίου του Κausοκαλυβίτου. Πολλα από αυτά φέρνουν τροφή στην έρημο, όπως ο κόρακας για εβδομήντα χρόνια έφερνε κάθε μέρα ψωμί

στον όσιο Παύλο τον Θηβαίο, ενώ έφερε διπλή μερίδα όταν επισκέφθηκε τον όσιο ο Άγιος Αντώνιος. Παρόμοιο περιστατικό με τα προαναφερθέντα έχουμε και στο βίον του Αγίου Ιερωνύμου, ο οποίος νηστεύει, χωρίς να φάει εντελώς τίποτα για ολόκληρες βδομάδες, επειδή προσπαθεί να εξουσιάσει το σώμα του που είχε επαναστατήσει και για να έρθει η ειρήνη στην ψυχή του. Καθημερινά ξεσπάει σε κλάματα και προσεύχεται στον Κύριο για να πολεμήσει τα πάθη του και για να γλιτώσει, όπως λέει ο ίδιος, από τη φωτιά της κόλασης. Αλλά δεν είναι μόνος του στην έρημο, αλλά έχει γύρω του άγρια θηρία και φρικαλέα ερπετά, που τον συμπονούν και τον βοηθούν στο καθημερινό του μαρτύριο. Γνωστή η περίπτωση του Δανιήλ, που φράζει τα στόματα των λιονταριών με την εγκράτεια, με την προσευχή και με τη νηστεία του. Με τη βοήθεια της θείας χάρη αλλά και με τα τα θεία χαρίσματα ο Άγιος ασκητής, επειδή μέσα του συγκατοικεί και αναπαύεται ο Θεός, όχι μόνο τα αισθητά θηρία, αλλά και τα νοητά θηρία τα καθυποτάσσει. Οι Άγιοι με τη συνεχή προσευχή και την άσκηση αλλά και με τη βοήθεια και τη χάρη του Αγίου Πνεύματος έχουν το χάρισμα της διάκρισης και έτσι γνωρίζουν τις μηχανορραφίες και τον σκοπό του καθενός. Ο Άγιος Αντώνιος πάντα με ψυχική εγρήγορση αντιμετώπιζε του δαίμονες στους οποίους δεν υπέκυπτε, αλλά αντιθέτως και τους δαίμονες έδιωχνε και τα άγρια θηρία ημέρωνε και τους έδινε ειρήνη. Παρατηρούμε πώς το Άγιο Πνεύμα δίνει τη χάρη στους Αγίους με τη θεία χάρη της αγάπης, ώστε οι Άγιοι να αγαπούν τη φύση και τα ζώα.»³³.

Από τα παραπάνω αξίζει να τονιστεί η ιδιαίτερος ενδιαφέρουσα προσέγγιση θεολογικής και φιλοσοφικής υφής που έχει να κάνει με την επικοινωνιακή σχέση των Αγίων με τα ζώα. Έτσι, λοιπόν, όπως θα προκύψει και με την περαιτέρω ανάλυση θα αποδειχθεί η άρρηκτη σχέση και ο στενός σύνδεσμος των Αγίων με τα ζώα. Μια σχέση που φέρνει και την εξοικείωση με τον Θεό, αφού η διεύρυνση της ψυχής που προσφέρουν τα ζώα και η άδολη αγάπη τους λειτουργεί ως ένα κριτήριο ανακάλυψης της αγάπης του Θεού για τον φυσικό κόσμο και για τον άνθρωπο. Σύμφωνα με τον Ανδρέα Θεοδώρου: «ο παρών φυσικός κόσμος είναι μακράν από το να αποτελεί τυχαίο έργο ή προϊόν της από τον Θεόν διακόσμησης της αΐδιας υφεστώσης ύλης, είναι έργο της παντοδύναμης τριαδικής θεότητας, η οποία με άκρα αγαθότητα από το μηδέν σε έξι ημέρες έφερε εις το είναι τα φυσικά όντα και τον άνθρωπο, επί σκοπού και τα άλλα πνευματικά όντα να γίνουν μέτοχα της θείας μακαριότητας και

³³ <https://www.ekklisiaonline.gr/eipan/i-ekpliktiki-schesi-ton-agion-mas-me-ta-agria-zoa/>

ευδαιμονίας προς αιώνιον έπαινο και δόξαν Θεού. Τον υλικό τούτο κόσμο αφού έπλασε ο Θεός δεν τον άφησε στην τύχη του αλλά προνοεί για αυτόν τον κόσμο, τον συντηρεί στο είναι του και τον οδηγεί στην εκπλήρωση του σκοπού του. Αυτός είναι και λόγος της δημιουργίας του κόσμου από τον δημιουργό Θεό»³⁴. Αντιλαμβάνεται λοιπόν κανείς από την εξέταση των παραπάνω ότι η επικοινωνία των αγίων με τα ζώα αποτελεί τον οδηγό της εκπλήρωσης του σκοπού της θείας δημιουργίας και συνάμα αποτελεί και μέσω εξήγησης της δημιουργίας του κόσμου και των δημιουργημάτων ζώων και ανθρώπων από τον δημιουργό Θεό.

³⁴ Ανδρέα Θεοδώρου, *Σημειώσεις εις την Συγκριτικήν Συμβολικήν*, Εκδ. Συμμετρία, Αθήνα 1995, σελ. 182-183.

Η ΒΙΩΜΑΤΙΚΗ ΣΧΕΣΗ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΜΕ ΤΑ ΖΩΑ

Στο προηγούμενο κεφάλαιο της επικοινωνίας των αγίων με τα ζώα επισημάνσαμε τη θέση ότι η επικοινωνία αποτελεί έναν οδηγό εξήγησης της εκπλήρωσης της σκοποθεσίας στη θεία δημιουργία και παράλληλα αποτελεί την εξήγηση του προαιώνιου σχεδίου του Θεού μέσω της δημιουργίας του κόσμου και των συμπεριλαμβανομένων στον δημιουργημένο κόσμο πλασμάτων όπως είναι οι άνθρωποι και τα ζώα.³⁵ Η διεύρυνση του ζητήματος της επικοινωνίας θα συνεχιστεί με τη συνδρομή των προσωπικών βιωμάτων των Αγίων στη σχέση τους με τα ζώα. Τα βιώματα των Αγίων στη σχέση τους με τα ζώα συνδέονται και με τον χαρακτήρα και των Αγίων αλλά και των ζώων. Άλλο χαρακτήρα έχουν τα αδέσποτα ζώα, άλλο χαρακτήρα έχουν τα δεσποζόμενα ζώα, άλλο χαρακτήρα έχουν τα άγρια ζώα. Στο έργο μας θα προχωρήσουμε στη προσπάθεια ανάλυσης των ηθικών στοιχείων που έχουν να κάνουν με τον χαρακτήρα των ζώων, όπως αυτά μας παρουσιάζονται στην αρχαία ελληνική μυθολογία, στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία, στην Παλαιά και στην Καινή Διαθήκη καθώς και σε Εκκλησιαστικούς συγγραφείς και Πατέρες – Αγίους του Χριστιανισμού ανέπτυξαν μια βιωματική σχέση με τα ζώα. Ο σκοπός από αυτή την αναζήτηση θα είναι όχι απλά η παράθεση των ηθικών συμπεριφορών των ζώων αλλά και η ανάλυση της βιωματικής σχέσης των Αγίων με αυτά.

Η βιωματική σχέση των Αγίων με τα ζώα προβάλλεται σε πολλά περιστατικά τόσο στην Παλαιά όσο και στην Καινή Διαθήκη. Πολλοί από τους Άγιους έζησαν μαζί με ζώα και τα αγάπησαν τα ζώα σε πολύ μεγάλο βαθμό, ώστε μέσω αυτών των ζώων να αναπτύσσουν μέσα και μορφές επικοινωνίας και με τον Θεό. Η συμβολή τους στην ανάλυση της θεολογίας είναι τεράστια: «Τα ζώα η ορθόδοξη θεολογία τα σέβεται και αναγνωρίζει λόγους δημιουργίας μέσα από αυτά σε τέτοιο βαθμό που να θεωρούνται ως τμήμα του προαιώνιου σχεδίου του Θεού για τον κόσμο. Σύμφωνα με τη διδασκαλία του Άγιου Σιλουανού του Αθωνίτη, δεν μπορεί η καρδιά ενός ανθρώπου να ισχυρίζεται ότι αγαπάει τον Θεό και να μην αγαπάει τα δημιουργήματα του Θεού στον κόσμο, μέσα στα οποία συμπεριλαμβάνονται και τα ζώα. Στο ίδιο

³⁵ Ανδρέα Θεοδώρου, *Σημειώσεις εις την Συγκριτικήν Συμβολικήν*, Εκδ. Συμμετρία, Αθήνα 1995, σελ. 183-185.

πλαίσιο κινείται και η διδασκαλία, αλλά και το πρότυπο της ζωής θείων πατέρων και Αγίων στην Εκκλησία μας³⁶».

Πλείστα τα παραδείγματα και στην Παλαιά αλλά και στην Καινή Διαθήκη με τις παραθέσεις παραδειγμάτων που έχουν να κάνουν με τα ζώα. Το συχνότερο σε παράθεση στην Παλαιά Διαθήκη είναι ο ίππος (το άλογο)³⁷. Το άλογο το ιππεύουν οι δυνατοί και είναι επίδειξη αρχοντιάς και δύναμης. Το μεγαλόπρεπο της εμφάνισης δημιουργεί ανέβασμα της ψυχολογίας και των ιπέων – αναβατών και των ιδιοκτητών τους, αλλά και των θεατών.

Ακολουθεί ο όφης (το φίδι) που ήταν το ευφυέστερο και επινοητικότερο από όλα τα δημιουργημένα ζώα υπό του δημιουργού και κτίστη Θεού πάνω στη γη. Ο όφης (το φίδι) στη *Γένεση* (ο διάβολος υπό μορφή φιδιού) αναφέρεται ως η αιτία της αμαρτίας των πρωτοπλάστων να παραβούν την εντολή του Θεού να φάνε από το δένδρο της γνώσης του καλού και του κακού. Το φίδι, ο διάβολος δηλαδή ως φίδι, εξαπάτησε τη γυναίκα Εύα, λέγοντάς της ότι δε θα πεθάνουν αν φάνε από το δένδρο που τους απαγόρευσε ο Θεός να φάνε, διότι γνώριζε ότι την ημέρα, κατά την οποία θα το φάνε, θα ανοίξουν τα μάτια τους και θα γίνουν και αυτοί θεοί, όμοιοι θεοί με τον Θεό δημιουργό τους. Αυτό θα συμβεί διότι τότε, αν το φάνε θα γνωρίζουν το καλό και το κακό: *«το φίδι το οποίο ήταν το φρονιμώτατο από όλα τα δημιουργημένα ζώα από τον Θεό πάνω στη γη μόλις είδε την Εύα της έπιασε κουβέντα. Η Εύα είπε στο φίδι ότι ο Θεός μας είπε να φάμε από τους καρπούς όλων των δένδρων, που υπάρχουν στον παράδεισον, αλλά μας είπε να μη φάμε από ένα συγκεκριμένο δένδρο. Και είπε το φίδι στη γυναίκα Εύα. Για ποιον λόγο σας είπε ο Θεός να μη φάτε από ένα συγκεκριμένο δένδρο; Ο Κύριος ο Θεός είπε η Εύα μας είπε να φάμε από τους καρπούς όλων των δένδρων, που υπάρχουν στον παράδεισον αλλά όχι από τους καρπούς του δένδρου που είναι στη μέση του παραδείσου. Διότι είπε ο Θεός, ότι δεν πρέπει να φάμε από τους καρπούς του δένδρου που είναι στη μέση του παραδείσου, για να μην πεθάνουμε. Και είπε το φίδι στη γυναίκα ότι δε θα πεθάνετε με θάνατο. Διότι απλά ο Θεός γνώριζε, ότι αν φάτε από από τους καρπούς του δένδρου που είναι στη μέση του παραδείσου, θα ανοίξουν τα μάτια σας και θα γίνετε θεοί, όπως και ο Θεός, αφού θα γνωρίζετε ποιο είναι το καλό και ποιο είναι το κακό.»*³⁸

³⁶ Νικόλαος Κόιως, *Η στάση της Ορθόδοξης Θεολογίας απέναντι στα ζώα*, στο: www.pemptousia.gr (Ανάκτηση 25.01.2023)

³⁷ *Ιεζεκιήλ* κζ 14.

³⁸ *Γένεσις*, 3, 1 – 5.

Συχνά συναντάται και ο ιχθύς (το ψάρι), άρχοντας του οποίου μαζί με τα πουλιά είναι ο άνθρωπος³⁹. Το δεύτερο πρόσωπο της Αγίας Τριάδος ο Ιησούς Χριστός (ΙΧΘΥΣ), Ιησούς, Χριστός, Θεού, Υιός, Σωτήρ. Άλλο αγιολογικό παράδειγμα ζώου είναι ο αμνός, καθώς και ο αλέκτορας (πετεινός – κόκορας), ο οποίος, ενώ στην Παλαιά Διαθήκη⁴⁰ δείχνει την επαγρύπνηση, στην Καινή Διαθήκη⁴¹ δείχνει την επιπολαιότητα στα συναισθήματα με τον Ιησού Χριστό να λέει στον Πέτρο ότι θα τον αρνηθεί τρεις φορές πριν λαλήσει ο πετεινός.

Άλλο παράδειγμα είναι ο λύκος, ο οποίος κατά Αριστοτέλη όταν πεινάει τρώει και την γη⁴², ενώ σύμφωνα με τους Αιγύπτιους ήταν θεότητα. Στην Παλαιά Διαθήκη⁴³ θεωρείται μεταφορικά εχθρός του ποιμνίου που δοξολογεί τον Θεό. Στην Καινή διαθήκη ως λύκοι δείχνονται οι ψευδοπροφήτες⁴⁴, οι οποίοι παραπλανούν τον ευσεβή λαό από τα γνήσια και αληθινά δόγματα της χριστιανικής πίστεως και προσπαθούν να αλώσουν το γνήσιο φρόνημα βάζοντας τον δαίμονα της απιστίας και της θεολογικής παραφροσύνης.

Συχνό αγιολογικό παράδειγμα αποτελεί και ο αμνός (πρόβατο) που δείχνει την αγνότητα και την καλοσύνη. Ο αμνός συγκρίνεται συχνά με τον λύκο, με σκοπό να τονιστεί μεταφορικά η αγνότητα του αμνού και η πονηρία του λύκου. Η Έλι Ράντινγκερ στην κατηγορία εναντίον των λύκων έχει να αντιπαραθέσει μέσα από το βιβλίο της: *«Η σοφία των λύκων. Πώς σκέφτονται και φροντίζουν ο ένας τον άλλον όπως ακριβώς οι άνθρωποι, τους βασικούς κανόνες που μας διδάσκουν από τη ζωή τους και τη συμπεριφορά τους και αυτοί είναι: «να δείχνεις την αγάπη και τη φροντίδα προς την οικογένειά σου, να φροντίζεις αυτούς για τους οποίους φέρεις ευθύνη, να μην εγκαταλείπεις και να παραιτείσαι για τίποτα και ποτέ και να παίζεις συνέχεια. Οι λύκοι κατά την Έλι Ράντινγκερ δείχνουν ιδιαίτερη φροντίδα στους τραυματισμένους και γέρικους λύκους που είναι μέλη της αγέλης, μεγαλώνουν τα λυκάκια με αγάπη και παίζουν συνέχεια. Έχουν σκέψη, έχουν όνειρα, σχεδιάζουν, έχουν έξυπνες μορφές επικοινωνίας μεταξύ τους και έχουν τεράστιες ομοιότητες με τους ανθρώπους σε μεγαλύτερο βαθμό έναντι οποιοδήποτε άλλου ζώου»*⁴⁵. Η Έλι

³⁹ Γένεσις, 1, 26 – 28.

⁴⁰ Παροιμιών κδ 31.

⁴¹ Κατά Μάρκον ιδ 30.

⁴² Αριστοτέλους, *Περί ζώων ιστορίας* θ 594b 1-4.

⁴³ Ιερεμίου ε 6.

⁴⁴ Κατά Ματθαίον ζ 15.

⁴⁵ Radinger H. Elli (Έλι Ράντινγκερ). (2019). *Η σοφία των λύκων. Πώς σκέφτονται και φροντίζουν ο ένας τον άλλον όπως ακριβώς οι άνθρωποι*, Αθήνα: Εκδ. Ψυχογιός.

Ράντινγκερ, κατόπιν μελέτης των λύκων τους θεωρεί παράδειγμα που αξίζει να μιμηθεί κανείς, διότι μέσα από τη ζωή τους μας μαθαίνουν τη σημασία της οικογένειας, την υπομονή και τον σεβασμό στους άλλους.

Άλλο ζωολογικό πρότυπο που προβάλλεται στην Αγία Γραφή και τονίζει τον φόβο και τον τρόμο είναι το ελάφι, το οποίο τρώει τη νύχτα και κρύβεται την ημέρα⁴⁶. Γεννάει κατά τον Αριστοτέλη κοντά στους δρόμους, όπου δεν πλησιάζουν άγρια θηρία για να κατασπαράξουν τα ελαφάκια της μητέρας ελαφίνας.⁴⁷ Το ελάφι συμβολίζει την ευκινησία και τη γρηγοράδα, πρόκειται για ένα ζώο χαράς που δημιουργεί χαρούμενα αισθήματα σε όλους. Σε πολλά αγιολογικά και γεροντικά αναγνώσματα συναντούμε Αγίους να διηγούνται την επικοινωνία τους με τα ελάφια, τα οποία διδάσκουν σύνεση και επαγρύπνηση. Αξίζει να επισημανθεί η προσωπικότητα του Ιωάννου Χρυσοστόμου: «τα λείψανα του οποίου μετέφερε με την άδεια του αυτοκράτορα ο Πρόκλος από τον τόπο της εξορίας του, όπου είχε ταφεί, στην Κωνσταντινούπολη»⁴⁸. Ο σπουδαίος αυτός Άγιος της Εκκλησίας μας, ο οποίος σύμφωνα με τον ιστορικό Ιωάννη Αναστασίου στο έργο του *Εκκλησιαστική Ιστορία*: «ήταν απαλλαγμένος από τις δογματικές συζητήσεις και τις υπερβολές»⁴⁹, προβάλλει το παράδειγμα των ζώων στην ηθική ζωή των ανθρώπων με την έννοια του πώς ένα μη λογικό πρότυπο προβάλλεται ως παράδειγμα σωτηριολογικής αξίας και σημασίας⁵⁰.

Συχνό ζωολογικό παράδειγμα και στον Όμηρο⁵¹ αλλά και στην Αγία Γραφή αλλά και στους εκκλησιαστικούς συγγραφείς⁵² είναι ο σκύλος (κύων)⁵³, ο οποίος είναι το κατοικίδιο εκείνο, στο οποίο έχει αποδοθεί το χαρακτηριστικό της πιστότητας, της φύλαξης αλλά και της προστασίας του σπιτιού όταν απουσιάζουν οι ιδιοκτήτες τους. Η φιλία των σκύλων και η πιστότητά τους έκανε και κάνει πολλούς ανθρώπους να ζουν μαζί τους και συχνά να συμβιώνουν μέσα στο σπίτι μαζί τους. Ο νέος νόμος εξάλλου περί της ευζωίας των δεσποζόμενων ζώων – κατοικιδίων επιβάλλει και δικαίως την ειδική φροντίδα για τα κατοικίδια ζώα, η προσφορά των οποίων είναι πολυποίκιλη και σπουδαία στη ζωή των ανθρώπων που τα έχουν. Ιδιαίτερη αναφορά

⁴⁶ Ψαλμοί ργ 18.

⁴⁷ Αριστοτέλους, *Περί ζώων ιστορίας*, I 611 b.

⁴⁸ Αναστασίου Ιωάννη, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, τ. Α', Εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, σελ. 322.

⁴⁹ Αναστασίου, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, σελ. 349.

⁵⁰ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Έργα*, τόμος 54, Αθήνα 1973, σελ. 227-228.

⁵¹ Ομήρου *Ιλιάδα*, Ω 44.

⁵² *Παροιμιών* κστ' 11 α.

⁵³ Colin M. Whiting. (2022). *Σκύλοι στην αγορά της Αθήνας*, Αθήνα: Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα.

στους σκύλους στην Αθήνα κάνει η Colin M. Whiting. Κατά την Colin M. Whiting, στο σχετικό έργο της που φέρει τον τίτλο: *Σκύλοι στην αγορά της Αθήνας*, κάνει ιδιαίτερη μνεία στη συμβολική σημασία τους στην Αρχαία Ελλάδα. Ήδη από τον Όμηρο⁵⁴ προβάλλεται ο σκύλος με τον Άργο τον σκύλο του Οδυσσέα να προβάλλεται ως παράδειγμα πιστότητας. Στη συγκεκριμένη σκηνή στην *Οδύσσεια* του Ομήρου, ο Οδυσσέας με τη συνοδεία του χοιροβοσκού Εύμαιου, ο οποίος δεν έχει αναγνωρίσει ότι είναι το ο βασιλιάς του, μπαίνει ως ρακένδυτος ζητιάνος στο κατώφλι του παλατιού του. Ο Άργος, ο σκύλος του Οδυσσέα, μεγάλος σε ηλικία και παρατημένος, αναγνωρίζει το αφεντικό του ή καλύτερα τον φίλο του. Κατέβασε τα αυτιά του, κούνησε την ουρά του και όταν περνάει από μπροστά του ο Οδυσσέας στο κατώφλι του παλατιού του ξεψυχάει ευτυχισμένος που είδε τον άνθρωπο που αγάπησε πολύ. Ο Οδυσσέας δάκρυσε με την ενέργεια του πραγματικά πιστού σκύλου του.

Από τις παραπάνω ιστορίες αντιλαμβάνεται κανείς ότι η βιωματική σχέση των Αγίων με τα ζώα έχει να κάνει όχι με τη φύση των ζώων αλλά με τη σχέση που αναπτύχθηκε με τα ζώα. «Οι Άγιοι την κτίση δεν μπορούν να απολυτοποιήσουν. Αυτό δε σημαίνει ότι η ηθική θεολογία, η οποία δηλώνεται και ως ορθόδοξη κτισσιολογία, μπορεί να αποδεχθεί τη βαναυσότητα εναντίον των ζώων. Η εγκατάλειψη των ζώων από τους ιδιοκτήτες τους με αποτέλεσμα την πληθώρα των αδέσποτων, ειδικά στην ευνομούμενη χώρα μας, οι βάνουσες πρακτικές και οι κάθε είδους κακοποιήσεις τους που έχουν να κάνουν και με τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης των παραγωγικών ζώων καταδεικνύουν την ανθρώπινη αθλιότητα και δεν συνάδουν με το ορθόδοξο ήθος απέναντι στη δημιουργία και στη θέληση του κτίστη Θεού»⁵⁵.

Προϊόν και αποτέλεσμα κοινωνικής και ηθικής εξέλιξης ο νέος νόμος 4830 / 2021, σχετικά με το νέο πλαίσιο για την ευζωία των ζώων συντροφιάς και ιδιαιτέρως σύμφωνα με το άρθρο 24 απαγορεύονται οι κακοποιητικές συμπεριφορές απέναντι στα κατοικίδια ζώα συντροφιάς, οι δε τιμωρίες για τους παραβάτες είναι ιδιαίτερα αυστηρές και μεγάλες⁵⁶. Οι Άγιοι όπως είδαμε με τη σχέση τους με τα άγρια ζώα, αλλά και με τα οικόσιτα ζώα έδωσαν το παράδειγμα της γνήσιας αγάπης.

⁵⁴ Ομήρου, *Οδύσσεια*, ρ 290 – 327.

⁵⁵ Σωτήριος Μπαλατσούκας, *Οι Άγιοι και το φυσικό περιβάλλον*, Θεσσαλονίκη 2010.

⁵⁶ Νόμος 4830 / 2021, άρθρο 24.

ΤΑ ΖΩΑ ΩΣ ΕΜΨΥΧΕΣ ΥΠΑΡΞΕΙΣ

Στην εργασία Άγιοι και ζώα προσπαθούμε να προσεγγίσουμε τις διάφορες πτυχές του ζητήματος μέσα από μια ευρύτητα θεολογική και φιλοσοφική. Οι ζωολογικές επιστημάνσεις και αναλύσεις είναι υπό το πρίσμα της ανθρωπολογικής θεμελίωσης της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας και υπό το πρίσμα της ηθικής εξήγησης της αρχαία ελληνικής φιλοσοφίας, ενώ από θεολογικής πλευράς είναι υπό το πρίσμα της θεολογικής αντίληψης, όπως παρουσιάζεται στην Παλαιά και στην Καινή Διαθήκη καθώς και σε Εκκλησιαστικούς συγγραφείς και Πατέρες – Αγίους του Χριστιανισμού. Οι Άγιοι δέχονται τα ζώα ως έμψυχες υπάρξεις. Ζουν με αυτά και αυτά που έζησαν και που αγάπησαν στα ζώα τους είναι βασικά ώστε να επικοινωνούν κανονικά με αυτά και να συνομιλούν με τον Θεό. Στην ελληνική χριστιανική παράδοση δεν λείπουν κείμενα που θεωρούν ότι και τα ζώα έχουν όντως ψυχή, τουλάχιστον με μια μερική έννοια του όρου.⁵⁷».

Ο Ωριγένης «εργάστηκε ως ερμηνευτής των Γραφών και ακολούθησε την αλληγορική ή τυπολογική μέθοδο. Έτσι με αυτόν τον τρόπο τα ζώα, τα φυτά, οι πέτρες ήταν τύποι και σύμβολα, που εξηγούσαν αλήθειες του Θεού⁵⁸. Το ευαγγελικό κείμενο από αισθητό και αισθητικό έπρεπε να γίνει πνευματικό⁵⁹. Ο Ωριγένης σχετικά με θέμα της ψυχής υποστηρίζει τη μετεμψύχωση και ισχυρίζεται την προϋπαρξη της ψυχής του Ιησού Χριστού: «η ψυχή του ανθρώπου Ιησού που προϋπάρχει ενώνεται με τον Λόγο και εισέρχεται στη Μαρία από την οποία έχουμε μεσάζον ον (μεταξύ Θεού και ανθρώπου), τον Θεάνθρωπο (ο όρος του Ωριγένη), που εισέρχεται κατόπιν στον άνθρωπο, κι έτσι πραγματοποιείται η σωτηρία... σύμφωνα με τον Ωριγένη η τιμωρία της ψυχής αποτελεί ασθένεια της ίδιας της ψυχής»⁶⁰. Ο Ωριγένης σχετικά με θέμα της ψυχής στα ζώα, δηλαδή στο αν έχουν ψυχή, υποστηρίζει ότι: «οι ψυχές των ανθρώπων δεν μπαίνουν στα ζώα»⁶¹ Η ψυχή στα ζώα κατά τον Ωριγένη συνδέεται με την ύπαρξή τους και για αυτό το λόγο θεωρεί ότι όλα τα ζωντανά πλάσματα, έχουν ψυχές και φέρει ως παράδειγμα την Αγία Γραφή για να

⁵⁷ *Μικρόν Ευχολόγιον ή Αγιασματάριον*, έκδ. Αποστ. Διακονία, Αθήνα 1984.

⁵⁸ Ωριγένης, *Κατά Κέλσου* ε' 18 και *Εις Ιωάννην* α' 8.

⁵⁹ Στυλιανού Παπαδόπουλου, *Πατρολογία*, Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2011, σελ. 398.

⁶⁰ Παπαδόπουλου, *Πατρολογία*, σελ. 401- 402.

⁶¹ *Πατρολογία*, σελ. 404.

υποστηρίζει τη θέση του και την άποψή του⁶². Ο Ωριγένης βασιζόμενος στην αγιογραφική περιγραφή του βιβλίου της *Γένεσεως*, που αναφέρεται στη θεία δημιουργία, συμπερασματικά επισημαίνει: η ανθρώπινη ψυχή είναι κατ' εικόνα Θεού, ενώ η ψυχή των ζώων δεν είναι κατ' εικόνα Θεού. Αυτό σημαίνει ότι τα ζώα είναι έμψυχες υπάρξεις με ψυχές που δεν είναι αθάνατες, όπως οι ανθρώπινες ψυχές και εφόσον δεν έχουν την αθανασία, δεν έχουν συνειδητή σχέση με τον Θεό, την οποία αντιθέτως έχουν οι άνθρωποι.

Γεννιέται το ερώτημα υπάρχει ίδια φύση στην ψυχή του ζώου με εκείνη του ανθρώπου; Ο Ωριγένης δέχεται όπως είπαμε προηγουμένως την προϋπαρξη των ψυχών και τη μετεμύχωση στον άνθρωπο. Παρότι δέχεται ότι υπάρχουν ομοιότητες στις ανθρώπινες και στις ζωικές ψυχές, όπως βλέπει μια ομοιότητα στη φύση των κυνηγετικών σκύλων και των πολεμικών αλόγων με τη ανθρώπινη λογική. Εντούτοις, όπως είδαμε και πριν δε δέχεται ότι με το θάνατο του σώματος και τη μετεμύχωση οι ψυχές των ανθρώπων πάνε στα σώματα των ζώων. Ο Θεόφιλος Αντιόχειας έχοντας δεχτεί και αποδεχτεί την επίδραση της ιουδαίο-χριστιανικής θεολογίας υποδεικνύει την εξής θεωρία: «ο Λόγος ταυτίζεται συχνά με τη Σοφία (άγιο πνεύμα), η οποία παρουσιάζεται και ως η ψυχή του κόσμου από επίδραση του μέσου πλατωνισμού και του ιουδαισμού»⁶³.

Σύμφωνα με τον Νεμέσιο Έμέσης: «όλα τα ζωντανά φυσικά όντα, όπως είναι τα φυτά, τα ζώα και γήινοι άνθρωποι, έχουν μια κοινή ζωή και αυτό του συγγενεύει τις φύσεις τους. Ταυτοχρόνως, όμως, η ελληνική χριστιανική παράδοση πίστευε ότι υπάρχει μια καίρια διαφορά μεταξύ ανθρωπίνων όντων αλλά και ζωικών όντων. Η ψυχή του ζώου, κατά τον Μέγα Βασίλειο, γεννήθηκε στη γη και μετά τον θάνατο διαλύεται και πάει πάλι στη γη από όπου και προήλθε. Σε αντίθεση η ανθρώπινη ψυχή έχει την θεϊκή πνοή της ζωής, την οποία του φύσησε ο ίδιος ο Θεός⁶⁴. Αυτή η πνευματική σχέση του ανθρώπου με τον Θεό του δίνει τη δυνατότητα της αγιότητας και αυτή τον καθιστά ικανό «στο καθ' ομοίωσιν» προς τον Θεό, με αποτέλεσμα την αιώνια Βασιλεία. Ο C. S. Lewis, αναφερόμενος στον πόνο των ζώων, επισημαίνει ότι ίσως εμείς οι άνθρωποι δημιουργούμε στα εξημερωμένα ζώα με την αγάπη μας την αθανασία που τους λείπει⁶⁵. Αυτό ακριβώς κατά τον ωραίο λόγο του C. S. Lewis,

⁶² *Γένεσις* 1,21-24 και *Λευιτικόν* 17,14.

⁶³ *Πατρολογία*, σελ. 282.

⁶⁴ *Γένεσις*, 2,7.

⁶⁵ Ιωάννου Αγγελιδάκη, *Το θαυμάσιο γεγονός της δημιουργίας, το έν-λογο του ανθρώπου και το ά-λογο των ζώων*, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2018, σελ. 75.

κάνουν και οι Άγιοι στη σχέση τους με τα ζώα. Αναπτύσσουν μια σωτηριολογική σχέση που δε βασίζεται στο δόγμα αλλά στην αγάπη.

Ο Ιησούς Χριστός μας σέβεται και αγαπάει τα ζώα τονίζοντας ότι ακόμη και ένα σπουργίτι δεν ξεχνιέται από τον Θεό. Η πρόνοια το Θεού βρίσκεται πίσω από όλα τα όντα της δημιουργίας και τα ζώα αποτελούν τμήμα της δημιουργίας. Η ανάπτυξη του θέματος της σωτηριολογικής διάστασης της ψυχής των ζώων είναι ένα θέμα που απασχολεί τη θεολογική κοινότητα. Ο άνθρωπος είναι εξ ορισμού κυρίαρχος επί των ζώων⁶⁶. Ως κυριαρχία, δεν πρέπει να νοείται η αυθαιρεσία ή η εξουσιαστική κακοποίηση και εκμετάλλευση, αντιθέτως, η κυριαρχία, την οποία μας άφησε ο Θεός, θα πρέπει να τη σεβόμαστε και να ομοιωνόμαστε μαζί Του, με την αναπαραγωγή της αγαπητικής φροντίδας έναντι της θείας δημιουργίας⁶⁷. Ο Χριστιανισμός μέσα από την Αγία Γραφή και τη διήγηση του παραδείσου με τον Αδάμ και την Εύα, ακριβώς αυτό το πρότυπο περνάει. Η απώλεια του παραδείσου δεν οφείλεται στον φίδι που τους εξαπάτησε αλλά στη δική τους αμαρτία, με την παράβαση των θείων εντολών⁶⁸. Το γεγονός, ότι ο Χριστιανισμός δεν αποδέχεται την ύπαρξη στα ζώα της αθάνατης ψυχής, πλασμένη κατ' εικόνα Θεού, αυτό δε σημαίνει ότι εμείς θα πρέπει να μεταχειριζόμαστε τα ζώα ως υποχείρια εκμετάλλευσης ή και ως πράγματα και αντικείμενα που δεν αξίζουν τον σεβασμό μας⁶⁹.

Οι Άγιοι πατέρες που μας υπενθυμίζουν είναι ότι στην Βασιλεία των Ουρανών η πρωταρχική αρμονία θα αποκατασταθεί⁷⁰. Όλα θα γίνουν πνευματικά και η θεία επίπνοια θα πνέει στις ψυχές των πάντων. Οι Άγιοι και τα ζώα με τη αρμονική τους σχέση και την αγάπη προγεύονται την παραδείσια ευτυχία και αποτελούν επίγειο πρότυπο που σώζει και σε τούτη τη ζωή. Εκείνο που αξίζει να δούμε στη σχέση των ανθρώπων προς τα ζώα, είναι η οπτική μέσα το πρίσμα της δημιουργίας του κόσμου. Ο Θεός όπως θα δούμε και παρακάτω δημιούργησε τον άνθρωπο και τα ζώα για να ζήσουν μαζί μια ζωή καλή και ευτυχισμένη.

⁶⁶ Γένεσις, 1, 27-28.

⁶⁷ Αγγελιδάκη, *Το θαυμάσιο γεγονός της δημιουργίας, το έν-λογο του ανθρώπου και το ά-λογο των ζώων*, σελ. 76.

⁶⁸ Ο.π., σελ. 78.

⁶⁹ Ο.π., σελ. 79.

⁷⁰ Ησαΐα, 11,6.

Η ΣΧΕΣΗ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΜΕ ΤΑ ΖΩΑ

Από όλες τις παραπάνω παραθέσεις αποδεικνύεται περίτρανα ότι τη σχέση των ανθρώπων προς τα ζώα θα πρέπει να τη δούμε υπό το πρίσμα της δημιουργίας του κόσμου. Ιδιαίτερος οι περιγραφές της Παλαιάς Διαθήκης βρίθουν αποδεικτικών σημείων που αποδεικνύουν τη βαθιά σχέση των Αγίων με τα ζώα.

Αν ξεκινήσουμε με τη *Γένεση* θα δούμε τον δημιουργό Θεό μετά τη δημιουργία του να επικροτεί την ενέργειά του ότι εποίησεν τα πάντα καλώ: *«καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν. καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα ἕκτη»*⁷¹. Μετά τη δημιουργία του ανθρώπου, του αποδίδεται από τον Θεό στον άνθρωπο η εξουσία στην απόλαυση του παραδείσου και η εξουσία πάνω στα ζώα: *«καὶ ἐφτιαξε ὁ Θεὸς ὅλα τα θηρία τοῦ χωραφιοῦ καὶ τα πουλιά τοῦ οὐρανοῦ καὶ τα ἔφερε πρὸς τὸν Ἀδὰμ γιὰ νὰ τοὺς δώσει ὄνομα.»*⁷² Η εξουσία αυτή επί των ζώων επιτείνεται με την επακόλουθη ενέργεια της απόδοσης ονομάτων, όταν ο Θεός τα φέρνει όλα τα ζώα μπροστά του για να τους δώσει το ὄνομά τους: *«καὶ ἔδωσε ὁ Ἀδὰμ ὀνόματα στα ζώα καὶ στα πουλιά καὶ στα ψάρια.»*⁷³ Κατά τούτο ο άνθρωπος καθίσταται εξουσιαστής στα ζώα, όπως και σε ὅλη την κτίση, επειδή είναι δημιούργημα «κατ' εικόνα Θεού». Τα ζώα είχαν τον άνθρωπο ως κεφαλή ὅλης της δημιουργίας και γι' αυτό υποτάσσονταν σ' αυτόν, αλλά ζούσαν και αρμονικά μεταξύ τους. Το αμάρτημα και η επακόλουθη τιμωρία των πρωτοπλάστων Ἀδὰμ και Εὐας δεν ἄλλαξε μόνο ριζικά τις σχέσεις ἀνθρώπου - Θεοῦ, ἀλλὰ ἄλλαξε ριζικά τη σχέση και ἀνθρώπου και δημιουργίας. Η παράβαση της ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ νὰ μὴ φάνε οἱ πρωτόπλαστοι ἀπὸ τὸ δένδρο τῆς γνώσης τοῦ καλοῦ και κακοῦ, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ χάσουν και τὸ δικαίωμα τῆς ἀθανασίας, και νὰ ἔχουν σωματικὴ ἀποχὴ ἀπὸ τὸν Θεὸ που τοὺς ἔδωσε τὴ ζωὴ και τὴν εὐτυχία στον παράδεισο: *«ἀπὸ τὸ ξύλο τῆς γνώσης τοῦ καλοῦ και τοῦ κακοῦ νὰ μὴ φάτε, γιατί ἀν φάτε θὰ πεθάνετε.»*⁷⁴ Οἱ ἀρνητικὲς συνέπειες τῆς ἀμαρτίας τῶν πρωτοπλάστων δε σταματοῦν στη διάλυση τῆς σχέσης με τὸν Θεὸ ἀλλὰ ἐπηρεάζουν καθοριστικὰ και τὶς σχέσεις τοὺς με τὰ ζώα, που ἐνὼ πρὶν τὰ ἐξουσίαζαν και ζούσαν μαζί τοὺς τώρα τὰ φοβούνται και

⁷¹ *Γένεσις*, 1,31

⁷² *Γένεσις*, 2,19.

⁷³ *Γένεσις* 2,20.

⁷⁴ *Γένεσις*, 2,17

αντιμετωπίζονται εχθρικά: «καὶ κάλε ο Θεός τον Αδάμ, και του εἶπε πού είσαι; Και ο Αδάμ του εἶπε σε άκουσα, ντράπηκα να βγω και επειδή ήμουν γυμνός κρύφτηκα. Διαιτί είσαι γυμνός; Μήπως και έφαγες από το δένδρον, από το οποίο και μόνον σου απηγόρευσα να μη φάς; Και ο Αδάμ έσπευσε να δικαιολογηθεί και εἶπε ο Αδάμ· ή γυναικα την οποία μου έδωσες με παρέσυρε ε̄φαγον. Εἶπε δε τότε Κύριος ο Θεός προς την γυναικα την Εύαν, γιατί το έκανες αυτό; Η Εύα απήντησεν· το φίδι με εξαπάτησε και έφαγα.».⁷⁵

Ο παραπάνω διάλογος στο βιβλίο *Γένεσις* της *Παλαιάς Διαθήκης* μεταξύ του Θεού και του Αδάμ αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα του αποτελέσματος της αμαρτίας των πρωτοπλάστων, που ήταν να γεννηθεί ο φόβος στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων αλλά και μεταξύ ανθρώπων και ζώων. Στη *Γένεση*, επίσης, βλέπουμε την απόφαση του Θεού να καταστρέψει τον κόσμο με τον κατακλυσμό αλλά και τους ασεβείς τους ανθρώπους εκτός του δικαίου Νώε και της οικογένειάς του. Και με αυτόν τον τρόπο μέσω του Νώε μεριμνά και για τα ζώα: «Η βιβλική αφήγηση της *Γένεσης* μας λέει πώς ο Θεός ειδοποίησε τον Νώε για τον κατακλυσμό που θα επακολουθούσε και πώς τον καθοδήγησε να παρασκευάσει μια κιβωτό για να διασωθεί αυτός και τα ζώα που θα έπαιρνε μαζί του σε αυτή την κιβωτό. Ο Νώε επέλεξε ένα ζευγάρι από κάθε είδος ζώου, ένα ήταν αρσενικό και το άλλο ήταν θηλυκό για να αναπαραχθούν και να μη χαθεί το είδος τους μετά τον κατακλυσμό. Στην κιβωτό μαζί με τον Νώε υπήρχε η γυναίκα του και οι τρεις γιοί του μαζί με τις γυναίκες τους. Η διήγηση στη *Γένεση* λέει ότι ο κατακλυσμός διήρκεσε 40 ημέρες και ήταν αποτέλεσμα ηθικής κατάπτωσης των ανθρώπων της εποχής και για αυτό επιτράπη ως τιμωρία μερικού αφανισμού ανθρώπων και ζώων. Ο Νώε διασώθηκε διότι σε σύγκριση με τους σύγχρονούς του ήταν ένας δίκαιος και ηθικός άνθρωπος»⁷⁶. Στον προοιμιακό ψαλμό (103) γίνεται λόγος για τη μέριμνα υπέρ των ζώων. Επιπλέον σε αρκετές περιπτώσεις της Π. Δ. παρατηρούμε την προ πτώσεως σχέση ανθρώπου - ζώων, με τον Προφήτη Ηλία να του δίνεται ρητά η υπόσχεση ότι θα του παρέχεται μέριμνα για την τροφή του. Άλλο σημείο στην Παλαιά Διαθήκη έχει να κάνει με τον προφήτη Ιωνά, ο οποίος παρέμεινε στην κοιλιά του κήτους για τρεις ημέρες, πράγμα που αποτελεί την προτύπωση της τριήμερης ταφής και ανάστασης του Κυρίου. Αργότερα, ο Δανιήλ στη Βαβυλώνεια αιχμαλωσία παραμένει σώος στον λάκκο με τα λιοντάρια για το οποίο ο Απόστολος Παύλος θα πει

⁷⁵ *Γένεσις* 3,9 – 14.

⁷⁶ *Γένεσις*, 6:5-7, 12 και *Γένεσις*, 6:8-9

μεταγενέστερα: «*Ἀδελφοί, οἱ πατέρες ἡμῶν, διὰ πίστεως κατηγωνίσαντο βασιλείας, εἰργάσαντο δικαιοσύνην, ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν, ἔφραζαν στόματα λεόντων, ἔσβεσαν δύναμιν πυρός, ...*»⁷⁷.

Ἡ ἐλπίδα τῆς σωτηρίας ἀπὸ τὴν κατάστασι τῆς φυλακῆς τῆς αμαρτίας εἶναι διαρκῆς καὶ ἔλαβε σάρκα καὶ οστά με τὴν ἐνσάρκωσι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μας. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐπισημαίνει στὴν *Πρὸς Εβραίους*: «*Ἡ κτίσι βασανίζεται καὶ ὄχι μόνον ἡ κτίσι, ἀλλὰ καὶ ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, οἱ ὁποῖοι παρότι ἔχουμε παρὲν τὴ δωρεὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὡς προκαταβολή, καὶ με κάποιον τρόπο μια ἐγγύησι γιὰ τὰ μελλοντικά αγαθά, παρόλα αὐτὰ υποφέρουμε μέσα μας, καὶ περιμένουμε τὴν πλήρη καὶ τέλεια δωρεὰ τῆς τῆς υιοθέτησῆς μας ἀπὸ τὸν Θεό, τὴ σωτηρία δηλαδὴ τοῦ σώματος μας ἀπὸ τὴ φθορά, αἰτία τῆς ὁποίας φθορᾶς εἶναι ἡ δικὴ μας αμαρτία. Ἐπίσης τώρα με τὸν Ἰησοῦ Χριστό ἔχουμε σωθεῖ με τὴν ἐλπίδα, τὴ σίγουρη καὶ τὴν ἀσφαλισμένη. Ἡ ἐλπίδα ὁμως ποὺ εἶναι αἰσθητὴ καὶ ορατὴ, δὲν εἶναι ἐλπίδα. Διότι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖο καὶ βλέπει κανεὶς με τὰ μάτια τοῦ, δὲν ὑπάρχει λόγος ἐλπίζει νὰ το δεῖ ἀφοῦ το ἔχει πραγματικά μπροστά τοῦ.*»⁷⁸. Καὶ καταλήγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, εἴν ἐκεῖνο, ποὺ δὲν βλέπουμε, ἐλπίζουμε νὰ το ἀποκτήσουμε στὸ μέλλον, τότε με πολλὴ υπομονὴ μεγάλη ἐπιθυμία τὸ περιμένουμε

Ὁ Κύριος γνωρίζει ὅτι υποφέρει ὅλη ἡ δημιουργία - ἄρα καὶ τὰ ζῶα – μαζί με τὸν ἄνθρωπο μας καὶ ἐρχεται στὸν κόσμον δεχόμενος τὴ στοργὴ τῶν ζῶων. Μετὰ ἀπὸ τὴ δημιουργία τῶν φυτῶν καὶ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ὁ Θεός προχώρησε στὴ δημιουργία τῶν ζῶων. Ἡ σειρά ποὺ τὰ δημιούργησε ὁ Θεός δηλαδὴ μετὰ ἀπὸ τὰ φυτὰ καὶ πρὶν τὸν ἄνθρωπο ἀποδεικνύει, ὅτι ναι μεν τὰ ζῶα εἶναι ἀνώτερα τῶν φυτῶν ἀλλὰ κατώτερα τοῦ ἀνθρώπου, στὸν ὁποῖο ἔδωσε ἐξουσία ἐπάνω τους. Τὰ ζῶα εἶναι ἀνώτερα ὡς πρὸς τὴν δομὴ καὶ τὴν οργάνωσι τοῦ σώματός τους, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴς ικανότητες τους.

Ὁ Ἱερός Χρυσόστομος ἐπισημαίνει: «ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου πρὶν ἀπὸ τὴν δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ἔχει τὴ σημασία ὅτι ὁ Θεός ετοίμασε πρῶτα τὸ παλάτι καὶ μετὰ τὸν βασιλιά τῆς κτίσεως. Πρῶτα ἔπρεπε νὰ δημιουργηθοῦν ἐκεῖνα ποὺ θὰ ἦταν χρήσιμα στὴ δημιουργία καὶ στὴ ζωὴ γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ τὰ ζῶα ποὺ δημιουργήθηκαν μετὰ ἀπὸ τὴ δημιουργία τῶν φυτῶν νὰ μποροῦν νὰ χρησιμοποιοῦν ὡς τροφή ἢ ὅπως θέλουν ὅλα τὰ προηγούμενα τῆς δικῆς τους δημιουργίας, δηλαδὴ τὰ φυτὰ καὶ ἄλλα μὴ βιοτικά τοῦ περιβάλλοντος. Ἡ σειρά αὐτὴ

⁷⁷ *Πρὸς Εβραίους* (ια' 33 – ιβ' 2)

⁷⁸ *Πρὸς Ῥωμαίους*, 8,22 – 25.

αποτελεί απόδειξη της θείας δημιουργίας, της θείας σοφίας και της θείας αγάπης μεταξύ των ζώντων και άβιων οργανισμών. Και αποδεικνύει με περίτρανο τρόπο την τάξη και την ισορροπία που έφτιαξε ο θείος δημιουργός, ο οποίος, όχι απλά έπλασε αλλά και μεριμνά για τον κόσμο του και για αυτά που έχει ο κόσμος, συμπεριλαμβανομένων και των ζώων φυσικά.⁷⁹

Ο Μέγας Βασίλειος⁸⁰ για να τονίσει την ανθρώπινη συμβολή στην κατάσταση της καταλλαγής αναφέρεται στὰ ευεργετικά αποτελέσματα της νηστείας στην Παλαιά και στην Κ. Διαθήκη και επισημαίνει τα εξής: «*Τί και ποια ήταν η αιτία βεβήλωσης του Ησαύ με αποτέλεσμα να γίνει δούλος του αδελφού του; Δέν ήταν η αιτία ένα φαγητό, για τὸ οποίο και πούλησε τὰ πρωτοτόκια; (Γεν. 25, 30-34). Τὸν δὲ Σαμουὴλ δὲν τὸν χάρισε η προσευχή μὲ τὴ νηστεία στὴ μητέρα του; (Α΄ Βασιλ.1, 13-16). Τι ήταν εκείνο που ἔκανε τὸν Σαμψὼν ακαταμάχητο καὶ μεγάλο ἥρωα; Δεν ήταν η νηστεία με την οποία ἔμεινε ἔγκυος και συνελήφθηκε στὴν κοιλιά της μητέρας του; (Κριτ. 13, 14). Η νηστεία τον γέννησε, η νηστεία τον θήλασε, η νηστεία τον ἔκανε ἄνδρα, πὸς τη διέταξε ο ἄγγελος Θεοῦ στὴ μητέρα του.... η νηστεία κάνει σοφούς τους νομοθέτες, η νηστεία εἶναι καλὸ φυλακτήριο της ψυχῆς, η νηστεία εἶναι στὸ σῶμα γνήσια εἶναι ασφαλῆς σύνοικος, η νηστεία εἶναι ὄπλο στοὺς γενναίους και η νηστεία εἶναι καλὸ γυμναστήριο για τους αθλητές. Αυτὴ η νηστεία εἶναι που αποκρούει τοὺς πειρασμούς· αυτὴ η νηστεία εἶναι που προετοιμάζει πρὸς τὴν ευσέβεια, η νηστεία εἶναι συγκάτοικος τῆς νηφαλιότητος, η νηστεία εἶναι δημιουργὸς της σωφροσύνης. Στοὺς πολέμους η νηστεία εἶναι που κάνει ανδραγαθήματα και στὴν εἰρήνη η νηστεία διδάσκει τὴν ησυχία.»⁸¹*

Στη σύγχρονη εποχή μας αναπτύσσονται ψευτοδιλήμματα ὅπως η ανωτερότητα του ενδιαφέροντος ἀνάμεσα στους ἀνθρώπους και τα ζῶα. Στην ὀρθόδοξη θεώρηση αυτὰ δεν υφίστανται. Ὅπως θα εισημάνουμε και παρακάτω στην ἀνάλυση σε ξεχωριστό κεφάλαιο για τον σύγχρονο Ἅγιο τον Γέροντα Παῖσιο, παρὰ την ἀπέραντη ευγνωμοσύνη και την αγάπη που ἔτρεφε προς τα ζῶα, ἔλεγε ὅτι η αγάπη του ἀνθρώπου πρέπει πρῶτα να εξαντλείται για τον ἀνθρώπο και ὅταν υπάρχει περίσσειμα που περισσεύει να πηγαίνει και προς τα ζῶα. Εξάλλου και στην Καινὴ Διαθήκη, ο Ἰησοῦς Χριστὸς στο θαῦμα της θεραπείας του δαιμονιζόμενου πρόσταξε τα δαιμόνια να βγουν ἀπὸ τον ἀνθρώπο και να πάνε στους χοίρους, οι οποίοι πέφτουν

⁷⁹ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὴν Γένεσιν*, ομιλία 16, PG 53,127.

⁸⁰ Παπαδόπουλου Στυλιανού, *Μέγας Βασίλειος, βίος και θεολογία*, Αθήνα 1981.

⁸¹ Μέγας Βασίλειος - *Λόγος Α΄ γὰ τὴ Νηστεία*, (6), Απόδοση στὴν ομιλουμένη: Δημήτριος Αθανασόπουλος, Θεολόγος. Εκδόσεις: Νεκτάριος Παναγόπουλος.

στη λίμνη και πνίγονται. Πρώτα οι άνθρωποι και μετά τα ζώα. Πρώτα η αγάπη προς τους ανθρώπους και βεβαίως ακολούθως και η αγάπη προς τα ζώα. Τα ζώα τα σεβόμαστε και τα αγαπάμε, αποτελούν δημιουργήματα του Θεού και μέρος του κόσμου και της κτίσης του Θεού.

Τα ζώα στερούνται της ελευθερίας και της λογικής, έχουν ως σκοπό της παρουσίας τους και της δημιουργίας τους όχι μόνο την εξυπηρέτηση των αναγκών του ανθρώπου, όπως τα ζώα που χρησιμεύουν ως τροφή ή ως μέσα βοηθητικά-μεταφορικά, αλλά και ως μέσα για την ωφέλεια της ψυχής μας. Όλα όπως είδαμε και προηγουμένως ο Θεός τα δημιούργησε με κάποια χρήσιμη ενέργεια και μας τα έδωσε ως δώρα για την ευχαρίστησή μας, ώστε με τη μελέτη της ομορφιάς και της ποικιλίας των δημιουργημάτων να οδηγείται ο άνθρωπος στην αληθινή γνώση του Θεού και τη δοξολογία Του.

Ανακεφαλαιώνοντας παρατηρούμε λοιπόν ότι τα ζώα να χρησιμοποιούνται από τον Θεό στις διάφορες τιμωρίες σωφρονισμού στην Παλαιά Διαθήκη κατά της Αιγύπτου. Προφήτες όπως ο προφήτης Ηλίας συνεργάζεται με το πουλί τον κόρακα και ο προφήτης Δανιήλ σώζεται από τα στόματα των λιονταριών στο λάκκο των λιονταριών. Ο προφήτης Ιωνάς παραμένει τρεις μέρες στην κοιλιά του θαλάσσιου κήτους. Όλα τα ζώα λοιπόν είναι, ήταν και θα είναι στην εξυπηρέτηση του Θεού και των ανθρώπων. Στην Καινή Διαθήκη η ενσάρκωση του Ιησού Χριστού με την εικόνα του σπηλαιού και τα ζώα να ζεσταίνουν με τα χνώτα τους το νεογέννητο παιδάκι. Η φανέρωση του Αγίου πνεύματος στη βάπτιση του Ιησού Χριστού με τη μορφή περιστεριού. Και εφόσον ο κτίστης και ο δημιουργός των πάντων ο Θεός περιβάλλει με τόση αγάπη τα ζώα ως κτίσματά του, πόση αγάπη θα πρέπει να δείχνει ο άνθρωπος προς αυτά τα ζώα. Όπως είδαμε και προηγουμένως στα διάφορα ιστορικά συναξάρια και κείμενα από λαογραφικές παραδόσεις για τις ζωές των αγίων, αυτά είναι κατάσπαρτα από διηγήματα, αφηγήσεις και εικόνες Αγίων με άγρια ζώα. Ο Άγιος Μόδεστος, όπως είδαμε και προηγουμένως μαζί με τον Άγιο Μάμα θεωρούνται προστάτες και φύλακες των άγριων ζώων, έγραψαν μάλιστα και ειδικές ευχές για τα ζώα. Ο Άγιος Μάμας όχι μόνο τρεφόταν από το γάλα των άγριων ζώων με τα οποία ζούσε μαζί τους και έκανε από αυτό το γάλα τυρί, αλλά και το μοίραζε το γάλα στους φτωχούς της περιοχής του αλλά και έκανε και ειδική ευχή για τα ζώα. Σύγχρονοι Άγιοι μας όπως ο Άγιος Γέροντας Παΐσιος ο Αγιορείτης ένας σύγχρονος Άγιος που στο βιβλίο *Λόγοι Ε' - Πάθη και Αρετές* περιέχεται ένα μεγάλο βαθμό μέρος της ηθικής του διδασκαλίας, είχε δημιουργήσει μια εκτός συλλήψεως πνευματική σχέση με τα

ζώα που κατοικούσαν κοντά του. Τα ζώα σύμφωνα με διηγήσεις σε έργα που θα δούμε και παρακάτω όπως: (*Μαρτυρίες Προσκυνητών. Γέροντας Παΐσιος ο Αγιορείτης*) και (*Λόγοι Ε΄- Πάθη και Αρετές*),⁸² τον βοηθούσαν στην εργασία του, όπως για παράδειγμα τα ποντίκια, τα οποία του καθάριζαν τα ροκανίδια που έπεφταν κάτω στο εργαστήρι της ξυλείας που είχε. Υπάρχουν διηγήσεις πιστών που πήγαιναν για ευλογία στον γέροντα, που αναφέρουν την υπακοή που έκανε το φίδι στον Γέροντα Παΐσιο στην εντολή του να μην φοβίζει τους πιστούς που πήγαιναν εκεί να τον συναντήσουν. Μάλιστα προς τιμωρία του φιδιού του έβαζε κανόνα του να μην τρώει αναφέροντας ότι κάνει νηστεία. Για τον Άγιο Νεκτάριο⁸³ υπάρχουν διηγήσεις ότι έβγαινε από το μοναστήρι στην Αίγινα και έψελνε το *Χριστός Ανέστη* σε όλη τη φύση και στα ζώα που ήταν κοντά στο μοναστήρι. Από τα παραπάνω αντιλαμβάνεται κάποιος ότι η σχέση των των Αγίων με τα ζώα ήταν και είναι στους σύγχρονους Αγίους προσωπική και βιωματική και αποτελούν παραδείγματα γνήσιας αγάπης και αληθινού ενδιαφέροντος για τα ζώα.

⁸² Γέροντος Παΐσιου Αγιορείτου, *Λόγοι Ε΄- Πάθη και Αρετές*, Ιερόν Ησυχαστήριον, Ευαγγελιστής Ιωάννης ο Θεολόγος, Σουρωτή Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2011, σελ. 232-242.

⁸³ Άγιος Νεκτάριος, *Περί τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ*. Ἀλεξάνδρεια 1889 και Ἐπιμέλεια τῆς ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου τοῦ Νεοφύτου Βάμβα, *Φυσικὴ Θεολογία καὶ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ*, Ἀλεξάνδρεια 1893.

Ο ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΟΔΕΣΤΟΥ

Η ιδιαίτερη αναφορά μας στον Άγιο Μόδεστο και στον Άγιο Μάμα που θα ακολουθήσει και φυσικά η τελική μας αναφορά στον σύγχρονα Άγιο τον Γέροντα Παΐσιο τον Αγιορείτη, έχει να κάνει με τη σπουδαία συμβολή τους στη θεολογία σχετικά με τα ζώα. Δεν αγάπησαν μόνο τα ζώα, δεν επικοινωνούσαν απλά μαζί τους, δε δούλευαν μαζί, όπως θα δούμε στον Άγιο Παΐσιο, ζούσαν μαζί την αγάπη του Θεού ως συνδημιουργήματα του Θεού. Σύμφωνα με τους εκκλησιαστικούς ιστορικούς μας, οι βιογραφικές ιστορικές εισηγήσεις και βιβλιοαναφορές για το πρόσωπο καθώς και για τη ζωή στοιχεία του Αγίου Μοδέστου δεν είναι ξεκαθαρισμένες και με ιστορική σαφήνεια. Υπάρχουν αντιφάσεις, τέτοιες που σύμφωνα με την αναφορά του Ιερομονάχου Μακαρίου Σιμωνοπετρίτου, *Νέος Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, στη σελίδα 173 επισημαίνεται η αντίφαση των ιστορικών πληροφοριών, κατά τέτοιο τρόπο που ο Νικόδημος ο Αγιορείτης να κάνει λόγο για δύο Αγίους Μοδέστους Ιεροσολύμων. Αποτελεί σημαντική εξήγηση να επισημάνουμε ότι στις αγιολογικού τύπου και χαρακτήρα ιστορικές αναφορές που έχουν να κάνουν και με τις ιστορικές πηγές σώζονται συναξάρια - μαρτύρια και ενός δευτέρου Αγίου Μοδέστου, ο οποίος φέρει το ίδιο όνομα Άγιο Μόδεστο. Όπως προαναφέραμε, αναφέρεται ως Επίσκοπος Ιεροσολύμων και μάρτυρας κοντά στον 4ο αιώνα, και υπάρχει η μνημόνευσή του στα χειρόγραφα για τις ημερομηνίες 16 ή κατά άλλους επιστήμονες ιστορικούς 18 Δεκεμβρίου. Το όνομα του Μοδέστου Α΄ δεν αναφέρεται στους επισκοπικούς καταλόγους που αναφέρονται στο πατριαρχείο Ιεροσολύμων μέχρι και τον 5ο αιώνα. Η λαογραφία αναλύοντας τη λαϊκή παράδοση τον βρίσκει και τον γιορτάζει ως φύλακα και ως προστάτη των ζώων των σπιτιών, με έξαρση την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Υπάρχουν πολλές ιστορικές διασωσμένες εικόνες αυτού του Αγίου Μοδέστου που έχουν να κάνουν με τον 19ο αιώνα και έπειτα, που τον εξεικονίζουν να υπάρχει ως υψηλή προστασία ανάμεσα σε διάφορα ζώα στα σπίτια των ανθρώπων. Οι αντιφάσεις φυσικά οφείλονται στο γεγονός της ομωνυμίας και του ίδιου εξαρχικού πεδίου εορτής και τιμής και να αποδόθηκε αυτή και στον δεύτερο Άγιο Μόδεστο Β΄, το χάρισμα της ίασεως από ασθένειες των κατοικιδίων ζώων. Επισημαίνουμε την αντίφαση στις πηγές και στις ιστορικές

εξηγήσεις μεταξύ των επιστημονικών εξηγήσεων των αναλυτών και των επιστημόνων ιστορικών για τὸ σίγουρο ἔτος εἰσαγωγῆς του Αυτοκράτορα Ηρακλείου στήν Ιερουσαλήμ, ἀρα και του ανεβάσματος του Αγίου Μόδεστου στὸν πατριαρχικὸ θρόνο των του Πατριαρχείου στα Ιεροσόλυμα. Υἄρχουν κάποιο που θεωροῦν σωστότερο τὸ ἔτος 630, ὅταν και ὁ Ἅγιος αρχιερατοῦσε στην Ιερουσαλήμ ἀπὸ μῆνα Μάρτιο μέχρι και στίς 17 Δεκεμβρίου του 630, ὁπότε και πέθανε. Εμεῖς υποχρεοῦμεθα να αναφέρουμε τα ιστορικά στοιχεία και να μη μείνουμε στην ιστορική αναζήτηση που ἔχει να κάνει με την επιστημονική αναζήτηση, τὸ ἔργο και την επιστήμη των ιστορικών. Εμεῖς θα μείνουμε στο παράδειγμα της αγάπης που ἔδειξαν και οἱ δύο Μόδεστοι προς τα ζῶα. Ὁ πατέρας του ἦταν ὁ Ευσέβιος και ἡ μητέρα του ἦταν ἡ Θεοδούλη και κατοικοῦσαν τὴ Σεβάστεια τῆς Παλαιστίνης. Οἱ ιστοριογράφοι υποθέτουν πως πεθαίνουν ὡς φυλακισμένοι στη φυλακή ἐπὶ Μαξιμιανού (286 - 305 μ.Χ.). Ὁ δε υἱὸς Μόδεστος εικάζεται και ιστορεῖται να παραδίνεται σε σπίτι που τὸ εἶχε ὡς ιδιοκτῆτης ἓνας εἰδωλόλατρης προκειμένου να ἔχει μια ασφαλή κατοικία για νὰ μεγαλώσει με ανέσεις. Ἀπὸ ὅσα μας ἔχουν διασωθεῖ γνωρίζουμε ὅτι τα χρόνια τῆς ἐνθρονῆς κατοικῆσης στην πατριαρχία για τὸν Ἅγιο ἦταν ἀπὸ τὸ 632 μ.Χ. μέχρι τὸ 634 μ.Χ. Ὁ Ἅγιος Μόδεστος ξαναστήλωσε τα ἅγια προσκυνήματα, τα ὁποῖα κατέστρεψαν οἱ Πέρσες. Ὁ Ἅγιος παρουσιάζεται να εἶναι ὁ φύλαξ και ὁ χωροφύλαξ τῆς προστασίας των ζῶων. Και ἡ παράδοση τον θέλει να ἔχει ιδιαίτερη συμπάθεια σε ζῶα των σπιτιῶν, ιδιαίτερα δε σε ἐκεῖνα που ἔχουν ἄροτρα και τα σέρνουν. Ἀυτό τὸ βῆρος του ζῶου τον πονούσε, διότι αντιλαμβανόταν και τὸν πόνο του ζῶου. Στη γιορτῆ του δε γιορτάζουν μόνον τα βοοειδή, ἀλλὰ και ὅλα τα σπιτικά ζωντανά με τα ὁποῖα συζοῦν οἱ ἄνθρωποι και φροντίζουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλο. Σε πάρα πολλοὺς τόπους και ἐντὸς και στην αλλοδαπή γίνονται ιερατικὲς συλλειτουργίες, πολλὰ αγιάσματα και ἀφοῦ ἔλθει ἡ εὐλογία και τὸ διάβασμα ἀπὸ τὸν ἱερέα τῆς περιοχῆς στα ζῶα, τότε φτιάχνονται τα κόλλυβα, τα ὁποῖα και τους τα δίνουν να τα φάνε για εὐλογία. Στη Λέσβο σε πολλές περιοχές, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς εορτῆς του Αγίου Μόδεστου, παίρνουν αγιασμούς και με αὐτοὺς ραντίζουν τους αγρούς τους, για να σωθοῦν ἀπὸ τα ἔντομα που καταστρέφουν τις καλλιέργειες, ὅπως ὁ δάκος, οἱ ακρίδες και ἐπίσης για να προστατευτοῦν και ἀπὸ ὅλα τα ἄλλα κακά.

Ὁ ὑπὸ του Ἱερομονάχου Μακαρίου Σιμωνοπετρίτου, *Νέος Συναξαριστῆς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, σχετικά με τὸ συναξάριο του Αγίου Μόδεστου, συνεπικουρούμενος και ἀπὸ ἄλλες πηγές συγγράφει τα ἐξῆς: «Ὁ ἀνάμεσα στους ἁγίους

πατέρας μας Μόδεστος γεννήθηκε γύρω στον έκτο αιώνα, χωρίς όμως πραγματικά να γνωρίζουμε την ακριβή χρονολογία γεννήσεως. Επίσης άγνοια επικρατεί ιστορικά και ως προς τη γνώση του ποια ήταν η ιδιαίτερη χώρα, περιοχή ή και πατρίδα από την οποία καταγόταν. Εκείνα τα ιστορικά στοιχεία που έχουμε έχουν να κάνουν με κάποιες βασικές ιστορικές πηγές όσον αφορά τα πολύ λίγα γνωστά στοιχεία για τον βίο του. Αυτές οι ιστορικές πηγές που αφορούν τα πολύ λίγα γνωστά στοιχεία για τον βίο του είναι η ιστορική αφήγηση για την κατάληψη των Ιεροσολύμων που έγινε από τους Πέρσες τον χρόνο 614. Αυτά συνεγράφησαν από τον αυτόπτη των πραγματικά εντυπωσιακών γεγονότων που έγιναν στην περιοχή, ο συγγραφέας μοναχός Στρατήγιος από την ξακουστή Λαύρα του Αγίου Σάββα. Αυτός λέγεται: «*Βίος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος τοῦ Κυπρίου*». Επίσης συνέγραψε και ο επίσης στην καταγωγή Κύπριος αλλά και σύγχρονός του Άγιος Λεόντιος, ο οποίος ήταν Επίσκοπος Νεαπόλεως (Λεμεσού) και λέγεται: «*ο Βίος τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἀναστασίου τοῦ Πέρσου καὶ τὸ Χρονικὸν τοῦ ὀσίου Θεοφάνους τοῦ ὁμολογητοῦ*». Ὁ Άγιος Μόδεστος ήταν μοναχός ξακουστός για την υψηλή ἀρετή του και την καθαρή γνώση της πνευματικής και ουσιαστικά χριστιανικής ζωής, που καθοδηγεί προς τον διαφωτισμό του Αγίου Πνεύματος. Σχετικά με την ενάρετη ζωή του και την εμπειρία του στη μοναχική ζωή εκλέχθηκε Ηγούμενος της Μονής, που είχε ιδρύσει ο Άγιος Θεοδόσιος ο Κοινοβιάρχης κατά τον 6ο αιώνα, και κυβερνούσε με σοφία και με συνετότητα την αδελφότητα των μοναχών. Τὸ 614 ο βασιλιάς των Περσών Χοσρόης Β΄, ήταν επικεφαλής ενός μεγάλου στρατεύματος και έκανε πολεμική επίθεση εναντίον των ανατολικών επαρχιών της ενδόξου Αυτοκρατορίας του Βυζαντίου⁸⁴ και συγκεκριμένα στις περιοχές της Μεσοποταμίας, της Συρίας και της Παλαιστίνης, και μάλιστα και εναντίον των Ιεροσολύμων. Ο πατριάρχης των Ιεροσολύμων ο Άγιος Ζαχαρίας (609-630/631), τοιούτως εχόντων των πραγμάτων και μην μπορώντας να κάνει κάτι άλλο και διότι ελίγε έλθει σε δύσκολη θέση αποφάσισε να στείλει τότε τον αββά Μόδεστο να διαπεράσει τις γραμμές το εχθρικού σταρτεύματος και να ζητήσει βοήθεια από τα στρατεύματα του Αυτοκράτορα που στρατοπέδευαν στην Ίεριχώ. Πραγματικά, ο Άγιος ακολουθώντας τις εντολές πήγε και μετέπεισε τα στρατεύματα να βοηθήσουν τους πολιορκημένους κατοίκους των Ιεροσολύμων που υπέφεραν από την πείνα και τη δίψα εξαιτίας της πολιορκίας. Συνέβηκε όμως το εξής περίεργο, όταν ο στρατός των βυζαντινών πλησίασε και παρατήρησε τον μεγάλο αριθμό των Περσών

⁸⁴ Βλ. Αικατερίνης Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινή Ιστορία*, 4 Τόμοι, Εκδόσεις Βάνιας, (*Βυζαντινή Ιστορία*, 324-610 (Πρώτος Τόμος), Εκδόσεις Βάνιας 1996.

που πολιορκούσαν ως πολιορκητές, τότε φοβήθηκαν και έφυγαν κατατρομαγμένοι, παρατώντας την Ιερουσαλήμ αλλά και τον Άγιο Μόδεστο χωρίς βοήθεια. Τότε ο Άγιος του Θεού άνθρωπος ανέβηκε για να διασωθεί πάνω σε μια πέτρα μέσα σε δύσβατο φαράγγι. Αν και οι Πέρσες πέρασαν και από το σημείο που στεκόταν ο Γέροντας και συναντήθηκαν με την πέτρα στην οποία στεκόταν ο Άγιος, εντούτοις η χάρη του Θεού προς τον Γέροντα τους τύφλωσε και πέρασαν δίπλα το χωρίς να τον δουν. Έτσι διασώθηκε ο Άγιος Μόδεστος, αφού ο Θεός τον καθόριζε για σοβαρότερη αποστολή, και για αυτόν τον λόγο διέφυγε στην Ιεριχώ. Μετά από πολιορκία που κράτησε τρεις εβδομάδες, η Πόλη των αγίων χωμάτων κατέπεσε στους Πέρσες, οι οποίοι για τρεις ημέρες λεηλατούσαν, κατέστρεφαν ναούς και προσκυνήματα, έσφαζαν χριστιανούς ανεξαρτήτως ηλικίας και τάξης και έκαναν ανείπωτες καταστροφές. Αφού ο πατριάρχης Ζαχαρίας στάλθηκε από τους Πέρσες κατακτητές σε εξορία στην Περσία, μαζί με τον Τίμιο Σταυρό και μαζί με πολλές χιλιάδες από τους άλλους χριστιανούς, ο Μόδεστος εκλέχτηκε ως τοποτηρητής στον πατριαρχικό θρόνο, ενώ στην πόλη κάπνιζαν τα χαλάσματα από τις ανείπωτες καταστροφές και ακουγόnton οι θρήνοι των ζωντανών συγγενών και των φίλων των εκατοντάδων χιλιάδων σφαγιασθέντων χριστιανών. Με αγώνα και θυσίες απίστευτες ο Άγιος Μόδεστος πάλεψε μέσα σε απίστευτα δύσκολες συνθήκες να ταφούν οι χιλιάδες σφαγιασθέντες νεκροί χριστιανοί και πάλεψε να αναστηλωθούν οι ναοί και τα ιερά που είχαν βεβηλώσει, καταστρέψει ή και εξαφανίσει οι βάρβαροι Πέρσες εισβολείς. Μάζεψε όσους σώθηκαν από τις σφαγές και δεν είχαν μαζευτεί ως αιχμάλωτοι για την Περσία, τους μίλησε παρηγορητικά και τους έδωσε ελπίδες για το μέλλον. Τα τελευταία χρόνια σε ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν σε χώρους της παλιάς βρέθηκαν δέκα μολύβδινες σφραγίδες (μολυβδόβουλλα), που η χρονολογία τους πάει στο πρώτο μισό του 7ου αιώνα και φέρνουν την επιγραφή με το όνομα, «Μοδέστου πρεσβυτέρου». Οι εξειδικευμένοι ιστορικοί και οι παλαιογράφοι επιστήμονες επισημαίνουν ότι ανήκουν στον Άγιο Μόδεστο, κατά την περίοδο που ήταν στον θρόνο των Ιεροσολύμων ως τοποτηρητής (614-630/631), καθώς και αποτελούν χαρακτηριστικές αποδείξεις της μεγάλης του προσπάθειας για το ξαναχτίσιμο και την ανακαίνιση της λεηλατημένης και συνολικά κατεστραμμένης πόλεως της Ιερουσαλήμ από τους Πέρσες. Ο σύγχρονος του Αγίου Μοδέστου πατριάρχης Αλεξανδρείας, δηλαδή ο Άγιος Ιωάννης ο Ελεήμων ο Κύπριος (610-619, με τη μνήμη του να γιορτάζεται στις 12 Νοεμβρίου), αφού πληροφορήθηκε την μεγάλη ανάγκη για βοήθεια αλλά και τη μεγάλη θλίψη στην οποία βρισκόταν ο Άγιος

Μόδεστος για να αναθρέψει τὸ κοπάδι του που βασανίζοταν, ἦταν πτόθυμος να τον βοηθήσει ἀλλὰ και να αναστηλώσει τον κατεστραμμένο ναὸ της Αναστάσεως, ὅπως και τὰ υπόλοιπα προσκυνήματα και επειδὴ επιθυμούσε να ἔχει μέρος σε ἓνα τόσο μεγάλο και θεάρεστο ἔργο, ἔστειλε στὸν Ἅγιο Μόδεστο μια δυνατὴ βοήθεια: Μεγάλη ποσότητα νομισμάτων ἀπὸ χρυσό, πολλὰ τρόφιμα, υλικά υλικά οικοδομῶν καθὼς και χίλιους οικοδόμους – εργάτες. Του ἔγραψε μάλιστα και τὴν ἐξῆς συνοδευτικὴ ἐπιστολή, στὴν ὁποία αναφαίνεται ἡ μεγάλη του ταπεινοφροσύνη, τὸ ἀπειρο ἔλεος και ἡ μεγάλη του αγιοσύνη. Συγκεκριμένα περιληπτικά του ἔγραφε: «δώσε μου συγχώρηση, ἀληθινὴν ἐργάη του Ἰησοῦ Χριστοῦ μας, ποὺ τίποτα που να εἶναι ἀντάξιο του ναοῦ του Θεοῦ μας δὲν σου ἔστειλα. Διότι θὰ επιθυμούσα πολύ, αν θα ἦταν δυνατόν, νὰ ἔλθω να εἶμαι παρὼν και ἐγὼ ο ἴδιος στα Ἱεροσόλυμα, για νὰ ἐργαστῆ και για να προσφέρω βοήθεια ὡς ἐργάτης στὰ ἔργα ἀνέγερσης και ἀνστήλωσης του πανσέπτου και ἱεροῦ ναοῦ της Αγίας Αναστάσεως του Χριστοῦ. Εκείνο ὅμως για το ὁποῖο θερμὰ παρακαλῶ τὴν αγιότητά σου εἶναι να ἀποφύγεις να ἐγγράψεις (σὲ ἐπιγραφή ἀναθήματος) τὸ ὄνομα του ἀναξίου προσώπου μου, ἀλλὰ περισσότερο νὰ παρακαλέσεις τὸν Χριστό, νὰ μὲ καταγράψει στην ἀπογραφή τῆ μακαριστῆ του ἄλλου κόσμου που ἔχει να κάνει με τὴ βασιλεία των θείων οὐρανῶν).» Και συνεχίζουν τα συναξάρια και οἱ ἐπιγραφές ὅτι ἀκόμα, ὅταν μεγάλο πλῆθος προσφύγων ἀπὸ τὴ Συρία και τὴν Παλαιστίνη κατέλαβε τὴν Ἀλεξάνδρεια για νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὶς καταστροφικὲς καταστάσεις των Περσῶν, τότε σύμφωνα με τὴν παράδοση που ἔχουμε στα χέρια μας, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης, καθημερινὰ φρόντιζε και βοηθοῦσε γύρω στους 7500 πρόσφυγες και φτωχοὺς. Μὲ τὴν ἀρπαγὴ του Τιμίου Σταυροῦ στὴν Περσία ἐγίναν πολλὰ θαύματα, τα ὁποῖα οδήγησαν αρκετοὺς Πέρσες στο να πιστέψουν στον ἀληθινό Θεὸ και Ἰησοῦ Χριστό. Εἶναι γνωστός ὅτι ἓνας ἀπὸ τους Πέρσες που πίστεψαν στον Χριστό ἦταν και ὁ Ἅγιος Αναστάσιος ὁ Πέρσης, ὁ ὁποῖος ἦταν στὸ ἐπάγγελμά του μάγος, ποὺ ἀρχικὰ τον ἔλεγαν Μαργουνδάτ, και ποὺ πῆγε στα Ἱεροσόλυμα, για να ζήσει και για να συνεργαστεῖ μαζί με ἓναν πιστὸ χριστιανὸ ἀργυροχόο, στὸν ὁποῖο καιν ἀποκάλυψε τὴ μεγάλη του ἐπιθυμία νὰ γίνεи χριστιανός. Ὁ ἀργυροχόος τὸν οδήγησε στὸν Ὅσιο Ἡλία, πρεσβύτερο του ναοῦ της Αναστάσεως, και αὐτὸς πληροφόρησε τον Ἅγιο Μόδεστο, ὁ ὁποῖος ἦταν τοποτηρητῆς του θρόνου. Ὁ Ἅγιος τότε τον εὐλόγησε, τον κατήχησε και βάπτισε τὸν Μαργουνδάτ, και τον ὀνόμασε Αναστάσιο, μαζί με ἓναν ἄλλο Πέρση εἰδωλολάτρη. Ὁ Αναστάσιος ἔμεινε σε κοινόβιο στὴ μονὴ του Αγίου Σάββα και τελικὰ μαρτύρησε στὴν Καισάρεια της Παλαιστίνης στὶς 22 Ἰανουαρίου τὸ ἔτος 628. Μαρτύρησε στὴν

Ἐδεσσα καὶ ὁ ἄλλος Πέρσης, γιὰ τὸν ὁποῖον ὄνομα δὲν ἔχουμε διασωσμένο. Ὁ αυτοκράτορας Ἡράκλειος στὶς 21 Μαρτίου τοῦ ἔτους 631, μετὰ ἀπὸ τὴ συντριβὴ τῶν Περσῶν καὶ τὴν ἐπανάκτηση τοῦ Τίμιου Σταυροῦ, μπαίνει ὡς θριαμβευτὴς στὴν Ἱερουσαλὴμ μαζί μὲ τὴ σύζυγό του Μαρτίνα καὶ καταφέρει τὴν ἐπαναφορὰ καὶ ἀποκατάσταση τοῦ ιερῶτατοῦ κειμηλίου τοῦ Σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ στὸν πάνσεπτο καὶ ιερό ναὸ τῆς Ἀναστάσεως. Ὁ δε νικητὴς αυτοκράτορας παρατηρώντας μὲ μεγάλη τοῦ χαρὰ καὶ ἀγαλλίαση τὸ αξιοθαύμαστο ἔργο τῆς ἀναστύλωσης τοῦ ιεροῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως καὶ τῶν υπόλοιπων ὅπως ἔχουμε προαναφέρει ιερῶν προσκυνημάτων, ποὺ εἶχε πραγματοποιήσει μὲ αξιοθαύμαστη φροντίδα καὶ ἀξιομνημόνευτη ἐπιμέλεια ὁ τοποτηρημένος Ἀββὰς Μόδεστος καὶ ἐπειδὴ εἶχε ἤδη πεθάνει ὁ ἐξορισμένος στὴν Περσία πατριάρχης Ζαχαρίας καὶ ἦταν ὁ θρόνος σὲ χηρεία, πρόσταξε καὶ χειροτόνησε τὸν νέο πατριάρχη Ἱεροσολύμων τὸ ἔτος 631 ὁ σύμφωνα μὲ τὴ χάρι τῆς Θεοῦ ἄξιος καὶ Ἅγιος Μόδεστος. Στὸ ἔτος αὐτὸ καὶ κατὰ τὴ διάρκεια ποῦ βρισκόταν ἀκόμη ὁ Ἡράκλειος στὰ Ἱεροσόλυμα, τότε ἔφτασε κάποιος Ἐπίσκοπος μὲ τὸ ὄνομα Ἡλίας ἀπὸ τὴν Περσία, ἄνδρας μὲ μιὰ ἀξιομνημόνευτη προσωπικότητα καὶ μὲ ὀρθοδοξώτατο ἦθος. Αὐτὸς λοιπὸν ἐρχόμενος προσκόμισε ἐπιστολὲς ἀπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο τῆς Περσίας πρὸς τὸν Ἡράκλειο καὶ τὸν Ἅγιο Μόδεστο καὶ τοὺς πληροφόρησε καὶ γιὰ τὸ μοναστήρι στὴν Περσία, ὅπου ἐκεῖ βρισκόταν τὸ τίμιον λείψανο τοῦ παραπάνω ἀναφερόμενου μάρτυρος Ἀναστασίου. Ὁ Ἅγιος Μόδεστος εἶχε ἀξία φανερὴ διάδοχος τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου καὶ συνέχισε στὸ ἴδιον ρυθμὸ γιὰ δύο ἀκόμη χρόνια τὸ ἀρεστὸ στὸν Θεὸ καὶ πολυποίκιλο ποιμαντικὸ τοῦ ἔργο. Ἀναδείχτηκε μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἄξιο τέκνο τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς χάριτος τοῦ Ευαγγελίου, καθὼς καὶ ἀκαταπόνητος διακήρυκας τοῦ Ευαγγελίου καθὼς καὶ διακόσμημα τῆς Μητέρας τῶν Ἐκκλησιῶν μέσα ἀπὸ τὴν ἀκτινοβολία τῆς ἐνάρετης ζωῆς τοῦ ἀλλὰ καὶ μέσα ἀπὸ τὰ θαύματα ποῦ ἔκανε. Μὲ ἐντονη τὴν ἐπιθυμία τῆς συνάντησης μὲ τὸν αυτοκράτορα Ἡράκλειο ὁ Ἅγιος Μόδεστος, ἤθελε νὰ ζητήσει τὴ βοήθεια ἀπὸ αὐτὸν σχετικὰ μὲ θέματα ποῦ ἔχουν νὰ κάνουν μὲ τὴ διοίκηση στὴν Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων. Μετὰ ἔφυγε μὲ προορισμὸ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ὅταν ἔφτασε στὴ Σωζόπολη, πόλη ποῦ συνόρευε μὲ τὴν Παλαιστίνη, πέθανε στὶς 17 Δεκεμβρίου τοῦ ἔτους 633. Τὸ σεπτὸ καὶ τίμιον σκῆνωμα τοῦ Ἁγίου ἀπὸ τὴν πόλη ἐκείνη μεταφέρθηκε πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ τάφηκε μὲ τιμὲς καὶ μὲ κατανυκτικὲς ψαλμωδίες, μὲ πλούσια θυμιάματα καὶ κηροχυσία τὴν ὁποία ἔκαναν οἱ πιστοὶ στὸ Μαρτύριο τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου. Ὁ Ἅγιος Μόδεστος, παρὰ τὴν πολυτάραχη καὶ πολυώδυνη κατάσταση τῆς ζωῆς τοῦ ἦταν καὶ

σπουδαίος εκκλησιαστικός συγγραφέας. Είναι πασίγνωστα τα αποσπάσματα λόγων του «*Εις τις Μυροφόρους γυναίκας*» και «*Εις την Υπαπαντήν*». Επιπλέον του αναγνωρίζονται ως δικά του το «*Εγκώμιον εις τὴν Κοίμησιν τῆς υπεραγίας Θεοτόκου καὶ αειπαρθένου Μαρίας*», καθώς και η «*Ερμηνεία σὲ Ψαλμοὺς τοῦ Δαβίδ*». Μας διασώζεται επίσης στην αρμενική γλώσσα και η επιστολή του πρὸς τὸν Καθολικὸ πατριάρχη των Αρμενίων Κομιτά. Σύμφωνα με τις παραπάνω ιστορικές μαρτυρίες και σύμφωνα με τα συναξάρια η μνήμη του Αγίου Μοδέστου, τόσο στὴν ιστορική χειρόγραφη παράδοση, αλλά και στη λειτουργική πρακτική συναντάται στις 16, ή στις 17 ή και στις 18 Δεκεμβρίου. Στὸ Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, ὅπου και εορτάζεται ο Ἅγιος στὶς 18 Δεκεμβρίου, υπάρχει Μονὴ ἀλλὰ καὶ ἓνα ἀρχαῖο παρακλήσι πρὸς τιμὴν του Αγίου χτισμένο πάνω στὸν λόφο Ἀμποῦ Τόρ, πὸν βρίσκεται ἀπέναντι στὴν Ἁγία Σιών στὴ νότια πλευρὰ τῆς Ἱερουσαλήμ.»⁸⁵. Εκείνο που παρατηρεῖ κανεὶς μέσα ἀπὸ τὴν πολυώδινη βιογραφία του Αγίου Μοδέστου, εἶναι ἡ κατὰ τὸν Πελεγρίνη, στὸ *Λεξικὸ τῆς Φιλοσοφίας* ζωική ορμὴ⁸⁶, ἡ ἐντονη δηλαδὴ ἀγάπη γιὰ τὰ ζῶα σε τέτοιο βαθμὸ, πὸν να ἀναπτύσσεται μιὰ ορμὴ ἀγάπης πρὸς αὐτά. Αὐτὴν τὴν ορμὴ τῆς ἀγάπης με τὸν ταραχώδη βίον του ἐπέδειξε και ὁ Ἅγιος Μόδεστος, ὁ ἀληθινὸς με τὴν καρδιά του προστάτης τῶν ζῶων.

⁸⁵ Ἱερομονάχου Μακαρίου Σιμωνοπετρίτου, *Νέος Συναξαριστὴς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Διασκευὴ ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ: Γαβριὴλ Νικολάου Πεντζίκης, Τόμος Δ', (Δεκέμβριος), Ἐκδόσεις Ἰνδικτος, Αθήναι 2005, σελ. 173 – 174 (Ἅγιος Μόδεστος).

⁸⁶ Πελεγρίνης, Θεόδωρος, *Λεξικὸ τῆς Φιλοσοφίας*, Ἐκδόσεις Ἑλληνικά Γράμματα, Αθήνα 2009, σελ. 247.

Ο ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΑΜΑΝΤΟΣ

Εκείνο που είναι άξιον παρατηρήσεως και επισημάνσεως και στη βιογραφία του Αγίου Μοδέστου και τώρα βίο του Αγίου Μάμαντος είναι, όπως και προαναφέραμε σύμφωνα και με τον Πελεγρίνη, στο *Λεξικό της Φιλοσοφίας*⁸⁷ η λεγόμενη ζωική ορμητικότητα, η αγάπη δηλαδή για τα ζώα τόσο πολύ, ώστε να δημιουργείται μια αγαπητική διάθεση προς αυτά. Αυτή την αγαπητική σχέση την απεικονίζει ένα *Συλλογικό έργο Περί ζώων: με λογική και συναίσθημα*⁸⁸. Αυτήν την ορμή της αγάπης με πολλή λογική και περισσό συναίσθημα επέδειξαν και ο Άγιος Μόδεστος, αλλά και ο Άγιος Μάμας στη σχέση τους με τα ζώα. Αυτός είναι και ο λόγος που τους παρουσιάζουμε τις βιογραφίες τους, για να αποδείξουμε γιατί μέσα από ιστορικές και λαογραφικές παραδόσεις έγιναν και έμειναν στη συνείδηση των ανθρώπων ως οι προστάτες των ζώων. Ο Άγιος Μάμας έχει ανακηρυχθεί ως ο έχων την υψηλή προστασία των ποιμένων και των ποιμνίων τους, καθώς μέσα από την πίστη του κατόρθωσε να νικήσει όλα όσα τα άγρια θηρία, τα οποία προκαλούσαν τον φόβο και τον τρόμο στους κατοίκους. Ο Άγιος Μάμας έχει ανακηρυχθεί επιπλέον, εκτός ως ο έχων την υψηλή προστασία των βοσκών και των κοπαδιών τους, ως ο έχων τη φύλαξη και την άγια προστασία των παιδιών που ήταν υιοθετημένα, αφού και ο ίδιος υπήρξε από τους γονείς του ορφανός, οπότε από βρέφος και κατόπιν υιοθετήθηκε. Ο Άγιος Μάμας ήταν πολύ γνωστός Άγιος που η φήμη του και η γνωστοποίησή του έφτανε από την Ελλάδα έως και τη χώρα της Ισπανίας. Πολλά από τα υπάρχοντα ελληνικά χωριά έχουν ονοματιστεί με το όνομά και μέσα από το όνομά του έχουν πάρει τη χάρη του Αγίου Μάμα. Επιπλέον το ίδιο έχει γίνει και με πάρα πολλές εκκλησίες, οι οποίες έχουν χτιστεί για να τιμήσουν το όνομά του, όπως και να τιμήσουν τη μνήμη του. Στη δε βυζαντινή εποχή ο Άγιος Μάμας ήταν ο φύλακας και ο υψηλός προστάτης των Μαρδαϊτών στο μεγάλο νησί της Κύπρου. Αυτοί και διέδωσαν τη φήμη του Αγίου Μάμαντα με την απόδοση τιμών προς το πρόσωπό του έπειτα από τις αραβικές επιδρομές. Ιδιαίτερες επισημάνσεις για τη φήμη του κάνει ο Δετοράκης στην *Εισαγωγή στη σπουδή των αγιολογικών*

⁸⁷ Πελεγρίνης, *Λεξικό της Φιλοσοφίας*, σελ. 247.

⁸⁸ Συλλογικό έργο. (2011). *Περί ζώων: με λογική και συναίσθημα*- 53 κείμενα για τη φιλοζωία, Επιμέλεια Άννα Λυδάκη, Γιάννης Μπασκόζος, Αθήνα: Ψυχογιός

κειμένων. Η φήμη του Αγίου είναι γνωστή στη Σκύρο, όπου πάντα ήκμαζε η κτηνοτροφία και κάθε χρόνο στις 2 Σεπτεμβρίου οργανώνουν μεγάλο πανηγύρι προς τιμήν του Αγίου Μάμαντα και του προσφέρουν διάφορες θυσίες και σφάγια για να δοξολογήσουν το έργο του και να τον τιμήσουν για την προσφορά του. Πολλές είναι οι εκκλησίες που έχουν ανεγερθεί προς τιμήν του σε διάφορα μέρη, όπως στο νησί της Χίου, στην Κωνσταντινούπολη, στην Κύπρο, στη Μακεδονία αλλά και στην Καππαδοκία. Η φήμη του Αγίου Μάμαντα, έχει εξαπλωθεί και στο εξωτερικό, και ειδικότερα στη χώρα του Λίβανου, στη χώρα της Ιταλίας αλλά και στη χώρα της Ισπανίας, όπως προαναφέραμε.⁸⁹

Ο υπό του Ιερομονάχου Μακαρίου Σιμωνοπετρίτου, *Νέος Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, σχετικά με το συναξάριο του Αγίου Μάμα, συνεπικουρούμενος και από άλλες πηγές συγγράφει για τον Άγιο Μάμα τα εξής: «Ο Άγιος Μάμας κατάγονταν - γεννήθηκε το 260 μ.Χ. στη Γάγγρα της Παφλαγονίας. Οι γονείς του έφεραν τα ονόματα Θεόδοτος και Ρουφίνα. Επρόκειτο για ευσεβείς Χριστιανούς που είχαν μια υψηλή κοινωνική θέση και ανήκαν στα υψηλά κοινωνικά στρώματα. Ο Θεόδοτος, είχε έντονη χριστιανική δράση, με αποτέλεσμα να σηκώσει εναντίον έντονες αντιδράσεις από έναν από τους ντόπιους, με το όνομα Αλέξανδρος. Ο συγκεκριμένος είχε πάρει τον διορισμό του ηγεμόνα, με μοναδικό σκοπό να μεταπειθεί τους Χριστιανούς να φεύγουν από τον Χριστιανισμό και να πηγαίνουν στην ειδωλολατρία. Ο πατέρας του Αγίου αντιστάθηκε προκαλώντας πάρα πολλές αντιδράσεις αρκετές φορές. Ο ίδιος ήταν ενάντιος στη λατρεία των ειδώλων, την οποία αντιμετώπιζε με χλευασμό. Αυτή του η συμπεριφορά είχε προκαλέσει την οργή του άρχοντα, ο οποίος τελικά είχε εξοργιστεί τόσο πολύ με τη συγκεκριμένη συμπεριφορά, που πήρε την απόφαση να προχωρήσει στη σύλληψη του αντρόγунου. Άρχισε τις ανακρίσεις και τις απειλές ότι θα σταλούν στον βασιλιά Φάυστο στην περιοχή της Καισάρειας προκειμένου να πάθουν βασανιστήρια. Από τη στιγμή που οι απειλές του δεν έπιασαν τόπο και αυτοί δεν άλλαξαν στάση και συμπεριφορά, τότε τους απέστειλε πραγματικά όπως τους είχε απειλήσει στη φυλακή της Καισάρειας. Η Ρουφίνα, αν και ήταν έγκυος, δεν έκανε πίσω αλλά ακολούθησε τον άντρα της στη φυλακή και αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να υπομείνει κι εκείνη μαζί του όλα τα βασανιστήρια και τις κακουχίες της φυλακής. Επειδή μέσα στη φυλακή τους άφησαν για πολλές μέρες νηστικούς, το αποτέλεσμα ήταν ο Θεόδοτος να πεθάνει. Η γυναίκα

⁸⁹ Θεοχάρης Ε. Δετοράκης, *Εισαγωγή στη σπουδή των αγιολογικών κειμένων* (Πανεπιστημιακές παραδόσεις), Ρέθυμνο 1992, σελ. 85-88.

του από το σοκ ήταν ταραγμένη και μετά τον θάνατο του συζύγου της, η Ρουφίνα γέννησε μέσα στη φυλακή τον Άγιο Μάμα. Επειδή όμως είχε υποστεί τεράστιες ταλαιπωρίες και βασανιστήρια και είχε αδυνατίσει πολύ το σώμα της δεν άντεξε και πέθανε στο τέλος και αυτή. Το μωράκι γλίτωσε και το υιοθέτησε μία πολύ καλή γυναίκα από την περιοχή, που την έλεγαν Αμμία Ματρώνα. Η γυναίκα, σύμφωνα με τα συναξάρια, είδε στον ύπνο της έναν άγγελο Κυρίου που την οδήγησε στη φυλακή και την παρότρυνε να θάψει τα σώματα των νεκρών γονέων του παιδιού, του Θεόδοτου και της Ρουφίνας, και μετά να υιοθετήσει το άτυχο παιδάκι. Αυτό κι έκανε η Αμμία Ματρώνα. Αφού έθαψε τους γονείς του αγίου Μάμα, φρόντισε το βρέφος σαν να επρόκειτο πως ήταν η πραγματική μητέρα του. Όταν το βρέφος μεγάλωσε κι έγινε ενός έτους άρχισε να λέει διαρκώς τη λέξη «μαμά», για αυτόν τον λόγο και του έδωσε το όνομα Μάμας. Η θετή μητέρα Αμμία Ματρώνα πραγματικά βοήθησε το παιδί να μεγαλώσει σωστά και να μορφωθεί επίσης πολύ καλά. Τον πήγε στο σχολείο, όπου εκεί ο Άγιος Μάμας μέσα σε λίγο χρόνο διακρίθηκε για την εξυπνάδα του και τις άριστες επιδόσεις του στα μαθήματα. Εκείνη την περίοδο ξεκίνησαν και πάλι διωγμοί εναντίον των Χριστιανών, δια μέσω ενός νέου διατάγματος του Καίσαρα. Σύμφωνα με το διάταγμα του Καίσαρα, οι ηγεμόνες όλων των πόλεων είχαν την υποχρέωση να συλλάβουν όλους τους Χριστιανούς, οι οποίοι θα έπρεπε να βασανιστούν έως ότου πετύχουν την άρνηση της πίστης τους. Στην Καισαρεία απέστειλαν έναν που έφερε το όνομα Δημόκριτος για να ενημερώσει σχετικά με το διάταγμα όλους τους κατοίκους, αλλά και τα παιδιά. Ο Άγιος Μάμας, βρισκόταν και ο ίδιος σε αυτή τη συγκέντρωση, και όταν άκουσε τα λόγια του απεσταλμένου του Καίσαρα θέλησε να συμβουλέψει τους φίλους και συμμαθητές του, με τα εξής λόγια: «Αγαπητοί φίλοι μου πείτε μου, για ποια ουσία προσφέρεστε και ποιον προσκυνάτε και γίνεστε υπήκοοι σε εκείνον;». Τότε εκείνοι το είπαν στην ερώτησή του: «Υπακούμε στη διαταγή την οποία έδωσε ο Καίσαρας». Ο Άγιος Μάμας τους απαντάει τότε: «Μην το κάνετε αδελφοί μου, και θυμηθείτε αυτά που διδασκόμαστε τις αγίες γραφές και στις οποίες και αναφερόμαστε και να το σκεφτείτε πολύ καλά καλά και να αναγνωρίστε τον μόνο και αληθινό Θεό καθώς και ποιητή του ουρανού και της γης. Αυτός είναι το μόνο που πρέπει να λατρέψετε και αυτόν και μόνο να προσκυνήσετε, γιατί ο αληθινός Θεός διά του υιού του Ιησού Χριστού μας έδειξε τον μοναδικό δρόμο της σωτηρίας. Σε αυτόν λοιπόν τον αληθινό Θεό θα πρέπει να προσφέρουμε τις θυσίες μας και μην ανταπατάσθε και να μη θυσιάζετε στα είδωλα που είναι χωρίς ψυχή και που είναι έργα ανθρώπων. Να μη συμμετέχετε, αδελφοί μου

λοιπόν, στις βλαβερές θυσίες. Μόλις άκουσαν αυτά οι συμμαθητές του, θορυβήθηκαν από όσα άκουσαν, αλλά και είπαν τα λόγια του Μάμα στη μητέρα του, αλλά και στον άρχοντα Δημόκριτο. Η μητέρα του Αμμία Ματρώνα χάρηκε πάρα πολύ όταν άκουσε αυτά τα λόγια του γιού της, ο δε άρχοντας της περιοχής από την άλλη έγινε φοβερά ανήσυχος. Εντούτοις δεν θα ήταν δυνατόν να τιμωρήσει το νεαρό παιδί, διότι η Αμμία Ματρώνα ήταν αρκετά πλούσια και δυνατή γυναίκα, που είχε εξουσία στα χέρια της και την οποία τη φοβόταν και την υπολόγιζαν ακόμα και οι άρχοντες του κυβερνούσαν στον τόπο της. Όταν ο Άγιος Μάμας έγινε 15 ετών η μητέρα του πέθανε, και ο Άγιος Μάμας έμεινε για άλλη μια φορά στη ζωή του και πάλι μόνος του. Τότε άρπαξαν την ευκαιρία οι συμμαθητές του στο σχολείο και πάλι να ξανακαταγγείλουν στον Δημόκριτο τον συμμαθητή τους Άγιο Μάμα, πως δηλαδή προσπαθούσε να τους παρασύρει στον χριστιανισμό λέγοντάς τους να σταματήσουν την ενέργεια να πιστεύουν στα είδωλα. Ο άρχοντας δημόκριτος μετά από αυτό, κάλεσε τον Μάμα, για να τον περάσει από ανάκριση και για να τον περάσει από βασανιστήρια. Όμως οι προσπάθειές του έπεσαν κάτω και δεν είχαν κανένα αποτέλεσμα. Ο νεαρός Άγιος Μάμας δεν έμοιαζε να φοβάται τις απειλές του Δημόκριτου και δεν άλλαζε τις πεποιθήσεις του για την αληθινή χριστιανική πίστη. Μη έχοντας κάτι άλλο για να κάνει, τότε αποφάσισε να στείλει τον Άγιο Μάμα στον βασιλιά για να τον βασανίσει μέχρι τον θάνατο. Πραγματικά ο βασιλιάς έστειλε φυλάκισε τον νέο και τον βασάνισε πολύ σκληρά. Διέταξε μάλιστα να τον κάψουν ζωντανό. Αυτό κι έγινε και οι φρουροί ακολουθώντας τις εντολές τον έδεσαν και άναψαν τους δαυλούς προκειμένου να τον κάψουν ζωντανό. Και τότε συνέβηκε το θαύμα και πήγαιναν προς τον Άγιο Μάμα, αλλά πήγαιναν προς την αντίθετη κατεύθυνση, δηλαδή κατευθύνονταν προς τους στρατιώτες. Ο βασιλιάς σάστισε από αυτό που έγινε και έδωσε διαταγή να του δέσουν μόλυβδο στον λαιμό του και να τον πετάξουν στη θάλασσα. Και τότε συνέβηκε και πάλι το θαύμα, διότι και σε αυτή την περίπτωση, ο άγιος πάλι από θαύμα κατάφερε να σωθεί, καθώς του κόπηκε το σκοινί που του είχαν περάσει στον λαιμό του. Και τότε βγήκε στη στεριά και πήγε προς τα βουνά της Καισαρείας. Εκεί ζούσε συντροφιά με όλα τα άγρια ζώα, τα οποία υπήρχαν και ζούσαν στην περιοχή, ακόμα και με λιοντάρια. Κατόρθωσε ο Άγιος Μάμας να τα εξημερώσει τα άγρια ζώα, να τα βοσκάει και να τρέφεται και ο ίδιος από το γάλα τους. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να εξαπλωθεί η φήμη για κάποιον νεαρό που ζει μαζί με τα άγρια ζώα και πολλοί άνθρωποι ήταν εκείνοι που τον επισκέπτονταν για να τον γνωρίσουν από κοντά. Δυστυχώς, η εξαπλωμένη φήμη για κάποιον νεαρό που ζει

με τα άγρια ζώα είχε σαν αποτέλεσμα ο βασιλιάς να μάθει για την ύπαρξή του και να στείλει για να τον συλλάβουν. Μόλις είδε πως ο Άγιος Μάμας ήταν ζωντανός, τότε αποφάσισε και πάλι να τον περάσει από βασανιστήρια. Με κάποια θαυμαστή και ανεξήγητη δύναμη που δεν μπορούσε να καταλάβει ο άρχοντας, ο Άγιος Μάμας γλίτωνε από τα θανατηφόρα βασανιστήρια. Σύμφωνα με την ιστορική παράδοση των συναξαρίων και άλλων πηγών, ο άρχοντας έριξε τον Άγιο Μάμα ως τροφή στα λιοντάρια, τα οποία όμως, και δεν τον κατασπάραξαν, αλλά και ανέβηκε ο Άγιος Μάμας στη ράχη ενός λιονταριού και ξέφυγε. Αφού δοκίμασε τα πάντα ο άρχοντας αποφάσισε να τον σκοτώσει ο ίδιος και τον τρύπησε στην κοιλιά με μία τρίαινα. Με αυτό τον μαρτυρικό τρόπο κοιμήθηκε ο Άγιος Μάμας. Αναγνωρίστηκε, ως παιδομάρτυρας από την Εκκλησία μας και η μνήμη του γιορτάζεται κάθε χρόνο στις 2 Σεπτεμβρίου.»⁹⁰.

Οι παραπάνω ιστορικές και λαογραφικές πληροφορίες τόσο του Συναξαριστή, όσο και του Δετοράκη στην *Εισαγωγή στη σπουδή των αγιολογικών κειμένων*, όσο και της Άννας Μαραβά-Χατζηνικολάου, στο έργο της *ο Άγιος Μάμας*⁹¹, καθώς και η ιστορική παράδοση των συναξαρίων και άλλων ιστορικών και λαογραφικών πηγών, αποδεικνύουν περίτρανα τη συνολική προσφορά του Αγίου Μάμαντα και γενικά στη θεολογία αλλά και ειδικά στη θεολογία για τη σχέση των Αγίων με τα ζώα.

⁹⁰ Ιερομονάχου Μακαρίου Σιμωνοπετρίτου, *Νέος Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, Διασκευή εκ του Γαλλικού, Τόμος Α΄, (Σεπτέμβριος), Εκδόσεις Ορμυλία, 2001, σελ. 19 – 21 (Άγιος Μάμας).

⁹¹ Άννας Μαραβά-Χατζηνικολάου, *Ο Άγιος Μάμας*, Επιμέλεια – Πρόλογος Κιτρομηλίδης Μ. Πασχάλης. Εκδόσεις: Collection de l' institut Français D' Athenes - Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα 1995, σελ. 65- 170

Ο ΑΓΙΟΣ ΠΑΪΣΙΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΖΩΑ

Ο Άγιος Γέροντας Παΐσιος ο Αγιορείτης σύμφωνα μαρτυρίες προσκυνητών αντιμετώπιζε τα πάντα ως δημιουργήματα του θεού και για τον λόγο αυτόν πάντα ήθελε να είναι κοντά στη φύση. Αναφέρει χαρακτηριστικά διηγούμενος και τα λέμε περιληπτικά: «πώς όταν ήταν στο όρος Σινά είχε μαζί του δύο πουλιά πέρδικες. Είχε τις δυσκολίες τις προσωπικές του και σύμφωνα με τα λόγια του μαζεύονταν τα πουλιά να του κάνουν παρέα συντροφιά και να τον συμπονέσουν στις δυσκολίες που περνούσε. Όπου πήγαινε, όταν τον καταλάβαιναν πήγαιναν κοντά του. Όταν έφτιαχνε εικόνες εκείνα ήταν ανεβασμένα στους ώμους του. Όταν αρρώστησε για μια εβδομάδα, όταν έγινε καλά και πήγε στην κορυφή του λόφου να τα ταΐσει, τα πουλιά έως τότε δεν είχαν φάει το φαγητό τους, μόλις όμως τον είδαν, τότε τα πουλιά τον συνάντησαν με χαρά πετώντας γύρω του και τότε έφαγαν το φαγητό τους. Τα άγρια ζώα έχουν πολύ φιλότητο. Συνάντησε πολύ μεγάλη φιλοτιμία στα άγρια ζώα, από ότι σε πολλούς ανθρώπους. Έλεγε στους πιστούς, καλύτερα να έχουν φιλία με τα άγρια ζώα παρά με ανθρώπους που ήταν κοσμικοί. Αν θέλετε αληθινούς φίλους μετά από τον Θεό, γίνετε φίλοι με τους αγίους. Αλλιώς γίνετε φίλοι με τα άγρια ζώα. Όταν αγαπάτε τα ζώα αυτά το διαισθάνονται και σας με άλλο μάτι δηλαδή σαν φίλους. Στον παράδεισο πριν από την πτώση των πρωτοπλάστων τα ζώα ήταν πραγματικοί φίλοι με τους πρωτόπλαστους. Ο Αδάμ είχε από τον Θεό τη χάρη και γνώριζε τις ανάγκες όλων των ζώων και τα βοηθούσε. Όλα τα άγρια ζώα ήταν ήρεμα, αλλά έγιναν εχθρικά και αγριεύτηκαν μετά από την αμαρτία και το πέσιμο στην αμαρτία των πρωτοπλάστων Αδάμ και Εύας». Πεπιληπτικά ο Άγιος Γέροντας Παΐσιος ο Αγιορείτης, συνομιλούσε με τα ζώα σύμφωνα με μαρτυρίες προσκυνητών, και όχι μόνο συνομιλούσε αλλά κατά κοινή μαρτυρία επικοινωνούσε και αυτό διότι είχε την αγάπη του Θεού μέσα του⁹².

Ο Άγιος Γέροντας Παΐσιος ο Αγιορείτης συμπυκνωμένα στο έργο του *Λόγοι Ε΄- Πάθη και Αρετές*, υποστηρίζει: «Ο Θεός δε παραδίνει στον άνθρωπο ελαττώματα αλλά δυνάμεις. Ανάλογα με το πώς θα χρησιμοποιήσει ο άνθρωπος τις δυνάμεις αυτές, μπορεί να γίνει καλός άνθρωπος ή κακός άνθρωπος». Αν δηλαδή

⁹² Ζουρνατζόγλου Νικόλαος, *Μαρτυρίες Προσκυνητών. Γέροντας Παΐσιος ο Αγιορείτης 1924-1994* (Τόμος Α'), Εκδόσεις ΑΘΩΣ.

χρησιμοποιήσουμε τις δυνάμεις αυτές σύμφωνα με το θέλημα του Θεού, πλησιάζουμε στον Θεό και γινόμαστε κατά χάριν όμοιοι με τον Θεό. Αν τις χρησιμοποιήσουμε σύμφωνα με «τα θελήματα του παλαιού ανθρώπου», γινόμαστε δούλοι των παθών και απομακρυνόμαστε από τον Θεό. Για να γίνουμε «καινοί άνθρωποι» χρειάζεται να ταυτίσουμε το θέλημά μας με το θέλημα του Θεού, το οποίο εκφράζεται με τις άγιες εντολές του. «Τηρώντας τις εντολές του Θεού, έλεγε ο Γέροντας, εργαζόμαστε την αρετή και αποκτούμε την υγεία της ψυχής». Ο Άγιος Γέροντας Παΐσιος ο Αγιορείτης τόνιζε ότι η θεία χάρις παύει να ενεργεί στον άνθρωπο όταν ο άνθρωπος ενισχύει τα πάθη του. Για αυτόν τον λόγο, όταν κάποιος του ανέφερε ότι είχε ένα πάθος, εκείνος του έλεγε: «Πρόσεξε, γιατί έτσι διώχνεις την χάρη του Θεού». Και στην ερώτηση πώς αποκτιέται η χάρη του Θεού, ο Άγιος Γέροντας Παΐσιος ο Αγιορείτης άλλοτε «έλεγε με την ταπείνωση, άλλοτε με την αγάπη και την αρχοντιά, άλλοτε με την θυσία και το φιλότιμο, και άλλοτε με το πέταμα του εαυτού μας». Γιατί όλα αυτά είναι τα χαρακτηριστικά του «καινούργιου, του καινού ανθρώπου», που έχει απαλλαγεί από τα πάθη. Ο Άγιος Γέροντας Παΐσιος ο Αγιορείτης επισήμανε: «όταν λέω να πετάξουμε τον εαυτό μας, εννοώ να πετάξουμε τα πάθη μας, να απεκδυθούμε τον παλαιό μας άνθρωπο... Αν πετάξουμε τον εαυτό μας και φύγει ο κακός ενοικιαστής, ο παλαιός άνθρωπος, θα κατοικήση στο κενό της καρδιάς ο καινός άνθρωπος της Καινής Διαθήκης».

Ο Άγιος Γέροντας Παΐσιος ο Αγιορείτης, συμπυκνωμένα στο έργο του: *Λόγοι Ε' - Πάθη και Αρετές*, στον τόμο αυτό που αποτελείται από δύο ενότητες, στην πρώτη ενότητα αναφέρεται στα πάθη και στη δεύτερη ενότητα αναφέρεται στις αρετές. Γενικά αναφέρεται: «στον εγωισμό, στη φιλαυτία, τη οποία χαρακτηρίζει ως «μητέρα των παθών», αφού όλα τα πάθη, τα σωματικά, όπως η γαστριμαργία, η φιληδονία και τα ψυχικά, όπως η υπερηφάνεια, η ζήλεια «όλα ξεκινούν από τον εγωισμό». Μετά αναφέρεται για την υπερηφάνεια, τον «γενικό επιτελείο των παθών», όπως την χαρακτήριζε ο Άγιος Γέροντας Παΐσιος ο Αγιορείτης, «μία είναι η αρετή, η ταπείνωση, έτσι και ένα είναι το πάθος, η υπερηφάνεια, η οποία αυτή και «μάς έφερε από τον Παράδεισο στη γη, και αυτή από τη γη προσπαθεί να μας στείλει στην κόλαση». Συνεχίζει και αναφέρεται στην κατάκριση, η οποία και γεννιέται από την υπερηφάνεια και είναι «γεμάτη από αδικία». Ο άνθρωπος τη χάρη, το χάρισμα της κρίσεως που του χάρισε ο Θεός, για να διακρίνει το καλό από το κακό, το κάνει πάθος της κατακρίσης. Συνεχίζει και αναφέρεται στα πάθη της ζήλειας, του θυμού και της λύπης, που και αυτά διαστρέφουν τις δυνάμεις της ψυχής. Το πάθος της λύπης

μας λιγοστεύει τις δυνάμεις μας πνευματικά και μας αποστερεί τη δυνατότητα να απολαμβάνουμε τις πλούσιες ευλογίες του Θεού. Ο Άγιος Γέροντας Παΐσιος ο Αγιορείτης διαφοροποιεί τη λύπη αυτή από την κατά Θεόν λύπη, η οποία πηγάζει από τη μετάνοια και γεμίζει την ψυχή με παρηγοριά». Η ενότητα των αρετών ξεκινάει με την ταπείνωση, η οποία αυτή και μόνο ενισχύει τις αρετές μας. Η υπομονή μπορεί να έχει μέσα της μουρμουρητό ή και υποκρισία, η απλότητα μπορεί να γίνει αναίδεια ή και πονηριά και η χαρά να είναι κοσμική απόλαυση. «Όσοι βρήκαν τον δρόμο της ταπεινοφροσύνης, έλεγε ο Άγιος Γέροντας Παΐσιος ο Αγιορείτης, προχωρούν στην πνευματική ζωή σύντομα, σταθερά και χωρίς κόπο». Και σε επιστολή του έγραφε: «Ο πιο σύντομος, σίγουρος και εύκολος δρόμος προς την άνω Ιερουσαλήμ είναι η ταπείνωση». Συνεχίζοντας στο επόμενο μέρος αναφέρεται στην αγάπη, η οποία πρέπει να δίνεται σωστά στον Θεό, στο συνάνθρωπο και σε όλον τον κόσμο. Η αγάπη προς τον Θεό είναι πολύ δεμένη με την αγάπη προς το συνάνθρωπο και οδηγεί την ψυχή στον θείο έρωτα προς τον Θεό. Η πραγματική αγάπη προς τον αδελφό είναι εκείνη όπου ο άλλος δε σκέφτεται τον εαυτό του αλλά βγαίνει από τον εαυτό του από την αγάπη του για τον άλλο», δηλαδή δεν τον νοιάζει το συμφέρον του. Σε επόμενο σημείο του βιβλίου του ο Άγιος Γέροντας Παΐσιος ο Αγιορείτης αναφέρεται και στο φιλότιμο και στην αρχοντιά που αποτελούν βασικά σημεία της διδασκαλίας του «Η αρχοντιά, όλα τα έχει, έχει φιλότιμο, έχει ταπείνωση και απλότητα, έχει ανιδιοτέλεια, τιμιότητα..., έχει και την μεγαλύτερη χαρά και την πνευματική αγαλλίαση». Ο Άγιος Γέροντας Παΐσιος ο Αγιορείτης βάζει το φιλότιμο και την αρχοντιά πάνω από όλα αφού μέσα από αυτά ο άνθρωπος ενεργοποιείται στον αγώνα τον καλόν από μόνος του, χωρίς θορύβους και τυμπανοκρουσίες αλλά γνήσια, αληθινά και καθαρά. Στο τελευταίο μέρος του βιβλίου γίνεται λόγος για την απλότητα, που είναι «το πρώτο τέκνο της ταπείνωσης», γίνεται λόγος για την πίστη και γίνεται λόγος για την ελπίδα στον Θεό, γίνεται λόγος για την υπομονή και τελευταία γίνεται λόγος για στην πνευματική χαρά, που «φέρει μια εσωτερική τακτοποίηση δίνοντας φτερά στην ψυχή». Τέλος, ο Άγιος Γέροντας Παΐσιος ο Αγιορείτης κάνει λόγο για την διάκριση, την «κορυφή από τις αρετές». Η διάκριση βοηθάει τον άνθρωπο όχι μόνο στο να διακρίνει το καλό από το κακό, αλλά και το σπουδαιότερο από το σπουδαίο, όπως και το χρήσιμο από το άχρηστο. Τότε και μόνο με την αγάπη όλων των λογικών και μη

λογικών όντων ο άνθρωπος θα φτάσει στην πνευματική τελειότητα και θα αγιαστεί πραγματικά»⁹³.

Από τα παραπάνω διηγούμενα και για τους Αγίους Μόδεστο, Μάμαντα αλλά και για τον σύγχρονο Άγιο Παΐσιο τον Αγιορείτη βγαίνει το εξής συμπέρασμα. Η Βίβλος εκείνο που κάνει είναι η επιβεβαίωση της κυριαρχίας του ανθρώπου στη φύση και η καθιέρωση της ανθρώπινης προτεραιότητας. Η ανθρώπινη επενέργεια πάνω στη φύση, είναι η από τον άνθρωπο διαφύλαξη της κτίσης η διατήρηση της αρμονικής σχέσης με τους συνανθρώπους του και με τα ζώα. Και οι τρεις προαναφερθέντες Άγιοι αγάπησαν με όλο το είναι τους τον άνθρωπο και τα ζώα και μας παρέδωσαν παρακαταθήκη επίπνοιας, οπότε ο συγγραφέας Κορκοφίγκας στο έργο του: *Ο κόσμος, ο άνθρωπος, και ο Θεός. Το μεταφυσικό πιστεύω ενός ερημίτη μεταφυσικού* λέει: «το υπέρτατο χρέος όλης της ζωής μας είναι να εξοφλήσουμε το χρέος που οφείλουμε στον Θεό, να επιστρέψουμε στον Θεό, αυτά που μας έχει δώσει και έχουμε πάρει από εκείνον». ⁹⁴ Ο Θεός μας έχει δώσει αγάπη για την κτίση και για τα ζώα και θέλει να δίνουμε αγάπη στη φύση και στα ζώα. Αυτό επισημαίνει και ο Ευάγγελος Πρωτοπαπαδάκης στο έργο του: *Οικολογική Ηθική*, την αγάπη και τον σεβασμό στα λογικά αλλά στα μη λογικά όντα και πράγματα.⁹⁵

⁹³ Γέροντος Παΐσιου Αγιορείτου, *Λόγοι Ε΄- Πάθη και Αρετές*, Ιερόν Ησυχαστήριο, Ευαγγελιστής Ιωάννης ο Θεολόγος, Σουρωτή Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2011, σελ. 98-242.

⁹⁴ Κορκοφίγκας Ν. Δ., *Ο κόσμος, ο άνθρωπος, και ο Θεός. Το μεταφυσικό πιστεύω ενός ερημίτη μεταφυσικού*, Αθήνα 1966, σελ. 241.

⁹⁵ Πρωτοπαπαδάκης Ευάγγ., *Οικολογική Ηθική*, Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας, 2005, σελ. 24-65.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα κύρια αποτελέσματα της έρευνάς μας σχετικά με την εργασία μας *Άγιοι και Ζώα*, είναι ότι οι Άγιοι αγάπησαν τα ζώα τόσο πολύ που αντηχούσαν μέσα τους οι φωνές για να προστατέψουν τα δικαιώματά τους. Τα δικαιώματα των ζώων δεν έχουν να κάνουν μόνο με τη νομοθέτηση αλλά με την πραγματική αγάπη και το πραγματικό ενδιαφέρον προς αυτά. Σύμφωνα με την Αγία Γραφή τα ζώα δημιουργήθηκαν από τον Θεό, οπότε τα ζώα είναι τμήμα του πρωταρχικού σχεδίου της δημιουργίας του Θεού, όπως και οι άνθρωποι, οπότε και θα πρέπει να παραδεχτούμε πως οι άνθρωποι, όπως και τα ζώα χρειάζονται την αγάπη και την προστασία όλων μας, διότι και τα δύο έχουν αξία ως δημιουργήματα του Θεού. Τα ζώα είναι ανεξάρτητες υπάρξεις που πρέπει να αντιμετωπίζονται με σεβασμό και με παιδεία, που πρέπει να ξεκινάει από το σπίτι, να συνεχίζεται στο σχολείο, στην εκκλησία και στην κοινωνία μας γενικότερα. Το επίπεδο μιας κοινωνίας φαίνεται από τον τρόπο που αντιμετωπίζει και φροντίζει τους γέρους και τα ζώα. Οι Άγιοι έδειξαν τον δρόμο της αγάπης, της καταλλαγής, της συμπόνοιας, του ενδιαφέροντος στη σχέση τους με τα ζώα. Αγάπησαν και αγαπήθηκαν από τα ζώα. Αυτό μας λένε με τις πράξεις τους οι Άγιοι και σε εμάς. Αγαπήστε τα ζώα. Σεβαστείτε τη φύση. Αγαπήστε τον Θεό. Σεβαστείτε τα δημιουργήματά του. Οι Άγιοι έδειξαν τον δρόμο της αγάπης για τα ζώα. Αν τον ακολουθήσουμε θα κερδίσουμε την αγάπη των ζώων, την αγάπη των ανθρώπων και την αγάπη του Θεού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΠΗΓΕΣ

Πλάτωνος, Αριστοτέλους, Πλωτίνου, Στωικοί (έργα Oxford University)

Ιερομονάχου Μακαρίου Σιμωνοπετρίτου, *Νέος Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, Διασκευή εκ του Γαλλικού: Γαβριήλ Νικολάου Πεντζίκης, Τόμος Δ', (Δεκέμβριος), Εκδόσεις Ίνδικτος, Αθήνα 2005, σελ. 173 – 174 (Άγιος Μόδεστος).

Ιερομονάχου Μακαρίου Σιμωνοπετρίτου, *Νέος Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, Διασκευή εκ του Γαλλικού, Τόμος Α', (Σεπτέμβριος), Εκδόσεις Ορμυλία, 2001, σελ. 19 – 21 (Άγιος Μάμας).

Μάρκος Αυρήλιος, *Τα εις εαυτόν*

Μικρόν Ευχολόγιο, εκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήνα 1984.

Μέγας Βασίλειος, *Εξαήμερος*, ομιλίες ζ', η' και θ'.

Μέγας Βασίλειος - *Λόγος Α' για τη Νηστεία*, (6), Απόδοση στην ομιλουμένη: Δημήτριος Αθανασόπουλος, Θεολόγος. Εκδόσεις: Νεκτάριος Παναγόπουλος.

Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εις την Γένεσιν*, ομιλία 16, PG 53,127.

Νόμος 4830 / 2021, Νέο πλαίσιο για την ευζωία των ζώων συντροφιάς – Πρόγραμμα «ΑΡΓΟΣ» και λοιπές διατάξεις

B. ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Richard Sorabji, (1993) “Did the Greeks have the Idea of Human and Animal Rights?” στο *Animal Minds and Human Morals: The Origins of the Western Debate*, London Duckworth - Cornell University Press.

Μπάλκομπ, Τζόναθαν (2008). *Οι απολαύσεις των ζώων. Τα ζώα και η καλοπέρασή τους*, μτφ. Γιάννης Καστανάρας, Πρόλογος Δημήτρης Λαμπρέλλης, επίμ.: Βάλια Σετέρη, Αθήνα: Εκδ. Νάρκισσος.

Colin M. Whiting. (2022). *Σκύλοι στην αγορά της Αθήνας*, Αθήνα: Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα.

Dugatkin, L.A. (2013). *Principles of Animal Behavior*. New York: W. W. Norton & Company.

Fine H. Aubrey. (2015). *Handbook on Animal-Assisted Therapy, Foundations and Guidelines for Animal-Assisted Interventions*. Oxford - New York - London. England- Usa. Elsevier - Publ: Nikki Levy.

Fögen, Thorsten, and Thomas Edmund (eds.). (2017). *Interactions between Animals and Humans in Graeco-Roman Antiquity*, Berlin: De Gruyter.

Radinger H. Elli (Ελι Ράντινγκερ). (2019). *Η σοφία των λύκων. Πώς σκέφτονται και φροντίζουν ο ένας τον άλλον όπως ακριβώς οι άνθρωποι*, Αθήνα: Εκδ. Ψυχογιός.

Tutu, Desmond. (1982). *Crying in the Wilderness. The Struggle for Justice in South Africa*. Michigan: Eerdmans,.

Tutu, Desmond. (1994). *The Rainbow People of God: The Making of a Peaceful Revolution*. New York: Doubleday,.

Wynne, C. (2004). *Do Animals Think?* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Άγιος Νεκτάριος, Περί τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ. Ἀλεξάνδρεια 1889.

Άγιος Νεκτάριος, Επιμέλεια της έκδοσης του βιβλίου του Νεοφύτου Βάμβα, *Φυσική Θεολογία και Χριστιανική Ηθική*, Αλεξάνδρεια 1893.

Αγγελιδάκης, Ιωάννης, (2018). *Το θαυμάσιο γεγονός της δημιουργίας, το έν-λογο του ανθρώπου και το ά-λογο των ζώων*, έκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήνα.

Αραμπατζής Γεώργιος, *Παιδεία και Επιστήμη στον Μιχαήλ Εφέσιο. Εισ περί ζώων μοριών Α 1,3-2,10*, Αθήνα, Ακαδημία Αθηνών, Κέντρον Ερεύνης Ελληνικής Φιλοσοφίας, 2006, 340 σσ.

Αραμπατζής Γεώργιος, *Από τη Στοά στο Βυζάντιο. Βίος και σύστημα στη στωική συνέχεια*, Αθήνα, εκδ. Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, 2016, 192 σσ.

Αραμπατζής Γεώργιος, *Για το Επιστημικό Πεδίο της Βυζαντινής Φιλοσοφίας*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2017.

Γέροντος Παΐσιου Αγιορείτου, *Λόγοι Ε' - Πάθη και Αρετές*, Ιερόν Ησυχαστήριο, Ευαγγελιστής Ιωάννης ο Θεολόγος, Σουρωτή Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2011, σελ. 98-242.

Δετοράκης Θεοχάρης, *Εισαγωγή στη σπουδή των αγιολογικών κειμένων (Πανεπιστημιακές παραδόσεις)*, Ρέθυμνο 1992.

Δραγώνα Μονάχου Μυρτώ, (1976) "*The Stoic Arguments for the Existence and the Providence of the Gods*" (*Τα επιχειρήματα των Στωικών για την ύπαρξη και την πρόνοια των θεών*), Βιβλιοθήκη Σοφίας Σαριπόλου, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Εν Αθήναις.

Ζουρνατζόγλου Νικόλαος, *Μαρτυρίες Προσκυνητών. Γέροντας Παΐσιος ο Αγιορείτης 1924-1994* (Τόμος Α'), Εκδόσεις ΑΘΩΣ.

Θεοδώρου Ανδρέα, *Σημειώσεις εις την Συγκριτικήν Συμβολικήν*, Εκδ. Συμμετρία, Αθήνα 1995.

Κόιος Νικόλαος, *Η στάση της Ορθόδοξης Θεολογίας απέναντι στα ζώα*, στο: www.pemptousia.gr.

Κορκοφίγκας Ν. Δ., *Ο κόσμος, ο άνθρωπος, και ο Θεός. Το μεταφυσικό πιστεύω ενός ερημίτη μεταφυσικού*, Αθήνα 1966.

Μαραβά - Χατζηνικολάου Άννα, *Ο Άγιος Μάμας*, Επιμέλεια – Πρόλογος Κιτρομηλίδης Μ. Πασχάλης, Εκδόσεις: Collection de l' institut Francais D' Athenes - Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα 1995.

Μαντζανάς Μιχαήλ, (2012). *Η φιλοσοφική, θεολογική και ψυχολογική διάσταση της αυτογνωσίας κατά τον Επίκτητο. Ο στωικός τρόπος διαχείρισης σχέσεων και κρίσεων*, Τέχνης Οίστρος, Αθήνα.

Μαντζανάς Μιχαήλ, (2017). *Η έννοια του θείου στην Αρχαία Ελληνική Φιλοσοφία*, Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα.

Μαντζανάς Μιχαήλ, (2017). *Η έννοια του Θεού στη Βυζαντινή Φιλοσοφία*, Εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα.

Μαντζανάς Μιχαήλ, (2017). *Λόγος και Ήθος. Ο έμφρων βίος και η ευδαιμονία στον Πλωτίνο*, Εκδ. Έννοια, Αθήνα.

Μουζάκης Στέλιος, Πρόλογος – Επιμέλεια, *Ανθολογία - Ευχές και εξορκισμοί αγίου Μάμα (από παλιό χιώτικο χειρόγραφο)*, Εκδότης Σπανός, Αθήνα 2001.

Μπαλατσούκας Σωτήριος, *Οι Άγιοι και το φυσικό περιβάλλον*, Θεσσαλονίκη 2010.

Παπαδόπουλου Στυλιανού, *Πατρολογία*, Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2011.

Παπαδόπουλου Στυλιανού, *Μέγας Βασίλειος, βίος και θεολογία*, Αθήνα 1981.

Πελεγρίνης Θεοδόσιος. (1987). *Άνθρωποι, Ζώα, Μηχανές, Δοκίμιο για την ανθρώπινη πράξη*, Αθήνα: Καρδαμίτσα.

Πελεγρίνης, Θεοδόσιος, *Λεξικό της Φιλοσοφίας*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2009.

Πρωτοπαπαδάκης Ευάγγελος, *Κλωνοποίηση και Βιοηθική: Κλωνοποίηση Ανθρώπων και Δικαιώματα*. Αθήνα: Παπαζήσης, 2013.

Πρωτοπαπαδάκης Ευάγγελος, *Περιβαλλοντική Ηθική: Ο Άρνε Νες και η Βαθιά Οικολογία*. Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας, 2008.

Πρωτοπαπαδάκης Ευάγγελος, *Οικολογική Ηθική*. Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας, 2005.

Πρωτοπαπαδάκης Ευάγγελος, *Η Ευθανασία Απέναντι στη Σύγχρονη Βιοηθική*. Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας, 2003.

Συλλογικό έργο. (2011). *Περί ζώων: με λογική και συναίσθημα- 53 κείμενα για τη φιλοζωία*, Επιμέλεια Άννα Λυδάκη, Γιάννης Μπασκόζος, Αθήνα: Ψυχογιός

Τάσιος Π. Θεοδόσιος. (2018). *Οι κοινωνίες των ζώων*, Αθήνα: Εκδ. Αγγελάκη.

Χρήστου Παν., *Ο Μέγας Βασίλειος: βίος και πολιτεία, συγγράμματα, θεολογική σκέψις*, Ανάλεκτα Βλατάδων 27, Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών Θεσσαλονίκη 1978.

Χρήστου Παν., *Ελληνική Πατρολογία*, τ. δ', Κουτρομάνος, Θεσσαλονίκη 1989.

Χριστοφιλοπούλου Αικατερίνη, *Βυζαντινή Ιστορία*, 4 Τόμοι, Εκδόσεις Βάνιας (*Βυζαντινή Ιστορία*, 324-610 (Πρώτος Τόμος), Εκδόσεις Βάνιας 1996.

Γ. ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

<https://peoplenews.gr/> (Ανάκτηση 27.01.2023)

<https://www.ekklisiaonline.gr/eipan/i-ekpliktiki-schesi-ton-agion-mas-me-ta-agri-zoa/>